

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΑ ΔΥΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΜΠΛΟΚ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΗΣ ΜΕΤΑΜΦΥΛΙΑΚΑ – ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ «ΚΕΝΤΡΟΥ»

«Πιο καθαρά ακόμη φαίνεται ο χωρισμός κάθε κοινωνίας σε πολιτικά κόμματα, όταν υπάρχουν βαθιές κρίσεις που συγχλονίζουν όλη τη χώρα. Οι κυβερνήσεις αναγκάζονται τότε να ζητήσουν στήριγμα στις διάφορες τάξεις της κοινωνίας. Μια σοδαρή πάλη σαρώνει κάθε φρασεολογία, καθετί το μικρόλογο, το παρείσακτο. Τα κόμματα εντείνουν όλες τις δυνάμεις τους, απευθύνονται στις μάζες του λαού και οι μάζες, οδηγούμενες από το σίγουρο ένοτικτο, φωτισμένες από την πείρα της ανοιχτής πάλης, ακολουθούν τα κόμματα εκείνα που εκφράζουν τα συμφέροντα της μιας ή της άλλης τάξης. Οι εποχές τέτοιων κρίσεων καθορίζουν πάντα για πολλά χρόνια, ακόμη και για δεκαετίες, το χωρισμό σε κόμματα των κοινωνικών δυνάμεων μιας διοικητικής χώρας. Στη Γερμανία λ.χ. τέτοια κρίση ήταν οι πόλεμοι του 1866 και του 1870. Στη Ρωσία τα γεγονότα του 1905. Δεν μπορεί να καταλάβει κανείς την ουσία των πολιτικών μας κομμάτων, δεν μπορεί να ξεκαθαρίσει ποιές τάξεις αντιτροσωπεύει το άλλα ή το δήτα κόμμα στη Ρωσία, αν δεν γυρίσει πίσω στα γεγονότα εκείνου του χρόνου».

ΛΕΝΙΝ: *Τα πολιτικά κόμματα στη Ρωσία*, Μάιος 1912, Απαντά, τόμος 21, εκδ.ΣΕ, σελ.288

4.1. Η πολιτική εκπροσώπηση του αστικού μπλοκ

4.1.1. Το Κράτος, το μπλοκ εξουσίας και οι σχέσεις εκπροσώπησης

Ας επιστρέψουμε στο ζήτημα της ανασύστασης του συναστισμού εξουσίας των κυριαρχων τάξεων μετά την κατοχή. Βασικός μοχλός, γι' αυτήν, αναδεικνύεται το Κράτος. Ο ρόλος του εστιάζεται σε μια διπλή λειτουργία: 1) διάλυση του ΕΑΜικού μπλοκ (στρατιωτική, πολιτική, ιδεολογική), 2) ανασυγκρότηση του αστικού και των κοινωνικών του συμμαχιών. Όσον αφορά στη δεύτερη πλευρά, η οργάνωση και η αποκρυστάλλωση αυτής της κοινωνικής συμμαχίας έχει μοχλό και πεδίο τον ίδιο τον κρατικό μηχανισμό¹.

Είναι γνωστό ότι υπάρχει προτεραιότητα του κράτους στην οργάνωση και αναπαραγωγή της ηγεμονίας της αστικής τάξης, απέναντι στα κόμματά της. Το πραγματικό της κόμμα είναι πάντα, σε τελευταία ανάλυση, το ίδιο το κράτος. Αυτό όμως που ισχύει μόνο σε τελευταία ανάλυση, στην Ελλάδα, εμφανίστηκε και ως άμεση συγκεκριμένη - εξωτερική μορφή. Η πολιτική έκφραση αυτής της ταξικής συμμαχίας μετά το '50 (Ελληνικός Συναγερμός - ΕΡΕ) ταυτίστηκε εξαρχής με το κράτος. Η ταύτιση κράτους - δεξιού κόμματος αποτέλεσε έτσι δομικό χαρακτηριστικό της μετεμφυλιακής μορφής εξουσίας.

Η (ανα)συγκρότηση του κράτους στην Ελλάδα μετά την κατοχή είναι ιδιόμορφη. Βρίσκεται πιο κοντά στα καθεστώτα έκτακτης ανάγκης, παρά στην φιλελεύθερη κοινοβουλευτική μορφή. Η μορφή αυτή επιβλήθηκε λόγω των ανοικτών εκφράσεων που έλαβε η ταξική σύγκρουση και η πολιτική συγκρότη-

1. «Το εθνικό κράτος [...] εμφανίστηκε τόσο ως πραγματικός φορέας επαγγελματικής και κοινωνικής ολοκλήρωσης ενός μεγάλου μέρους του πληθυσμού, όσο και ως η φανερή και καταξιωμένη συμβολική ενότητα μιας μιθοποιημένης συλλογικής ταυτότητας. Κοντολογίς, διαμέσου του κράτους, και, σε μεγάλο διαθέμα, μέσα στο κράτος και στα παρακλάδια του έγινε δυνατή η γρήγορη μιουργείται η σπονδυλική στήλη του νέου έθνους» (Τσουκαλάς 1986, σελ.32) // Επίσης Βεργόπουλος 1977, σελ.14.

ση των κυριαρχούμενων τάξεων στο ΕΑΜ. Η παρατεταμένη κατάσταση δυαδικής εξουσίας, μέχρι το καλοκαίρι του 1945 (ίσως και αργότερα), με την κυριαρχία της λαϊκής εξουσίας στο μεγαλύτερο μέρος της Ελλάδας, ο κίνδυνος οριστικής απώλειας της εξουσίας για την αστική τάξη, δεν της επιτρέπουν παρά τη συγκρότηση μιας μορφής κράτους, βασικό κοριμό της οποίας αποτελεί ο κατασταλτικός μηχανισμός: στρατός, σώματα ασφαλείας και παρακρατικές οργανώσεις. Μόνο αυτή μπορεί να διασφαλίσει την ταξική κυριαρχησή της.

Σύμφωνα με τον Χαραλάμπη (1985) μπορούμε να διακρίνουμε με σχηματικά τέσερεις περιόδους στην (ανα)συγκρότηση του κρατικού μηχανισμού από την απελευθέρωση μέχρι την επιδολή της δικτατορίας (1944-1967), ανάλογα με τη σχέση των κεντρώων εξουσίας μέσα στη δομή του κράτους.

Περίοδος 1944-47. Σ' αυτήν την περίοδο τα κέντρα εξουσίας είναι δύο: α) Η δρετανική παρουσία (πρεσβεία και στρατιωτική αποστολή) που περιλαμβάνει και τη μοναρχία - συστατικό σκέλος του δρετανικού χώρου και β) ο ΙΔΕΑ.

Περίοδος 1947-52. Από τη διαδοχή του δρετανικού μπεριαλισμού από τον αμερικανικό (δόγμα Τρούμαν) έως την ανάληψη της διακυβέρνησης από τον Παπάγο. Τα κέντρα εξουσίας είναι: α) ο Στρατός, ο οποίος μέχρι τον Ιανουάριο του 1949, όταν ανέλαβε την αρχιοτραπηγία ο Παπάγος, διοικείται ουσιαστικά από τους Αμερικανούς, β) η αμερικανική πρεσβεία και οι διάφορες αποστολές (AMAG, JUSMAG) και γ) η μοναρχία, η οποία όμως δε θα παίξει κεντρικό ρόλο, παρά μόνο μετά το θάνατο του Παπάγου.

Περίοδος 1952-1955. Με την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Παπάγο ολοκληρώνεται η ανασυγκρότηση της αστικής εξουσίας. Η οργάνωση της δομείται γύρω από δύο πόλους: α) το δίδυμο στρατός (ΙΔΕΑ) - κυβερνηση (Παπάγος) και β) τη μοναρχία, με κυρίαρχο τον πρώτο πόλο που έχει εξασφαλίσει και την αμερικανική υποστήριξη.

Περίοδος 1955-67. Από το θάνατο του Παπάγου μέχρι την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας. Είναι περίοδος περιορισμένης αστικής νομιμότητας, «πειθαρχημένης δημοκρατίας», όπως την ονομάζει ο Ν. Αλιβιζάτος (1983). Η διάταξη των κέ-

ντρων εξουσίας έχει ως εξής: α) Στρατός, β) Μοναρχία, γ) Κυβέρνηση².

Η ιδιομορφία («ο έκτακτος χαρακτήρας») δεν έγκειται προφανώς στο γεγονός ότι κυριαρχεί ο κρατικός μηχανισμός καταναγκασμού (στρατός, αστυνομία, διοίκηση, δικαιοσύνη) πάνω στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους, χαρακτηριστικό κάθε μορφής καπιταλιστικού κράτους (Πουλαντζάς). Τα στοιχεία που προσδίδουν τον ιδιόμορφο χαρακτήρα είναι: α) η κεντρική θέση και ο αυτόνομος πολιτικός ρόλος που αναλαμβάνει ο στρατός μέσα στην δομή του μετεμφυλιακού κράτους, θέση που θα οδηγήσει στη δικτατορία του 1967· β) ο ουσιαστικός περιορισμός της σχετικής αυτονομίας των ιδεολογικών μηχανισμών (εκπαίδευση, μέσα μαζικής ενημέρωσης κ.λπ.), αυτονομίας που αποτελεί τυπικό χαρακτηριστικό της «κανονικής κοινοβουλευτικής μορφής». Τα ιδεολογικά καθήκοντα, οι λειτουργίες αναπαραγωγής και διάδοσης της κυριαρχηστικής ιδεολογίας που «κανονικά» επιτελούνται κατά κύριο λόγο από τους ιδεολογικούς μηχανισμούς, αναλαμβάνονται σε μεγάλο βαθμό από τον στενό πυρήνα του κρατικού μηχανισμού και μάλιστα από τον κατασταλτικό. Εξαίρεση αποτελεί η Εκκλησία και, κυρίως, οι μαζικές παραεκκλησιαστικές οργανώσεις («Ζωή», «Σωτήρ», κ.α.), που θα αναπτύξουν, κατά τη διάρκεια του εμφυλίου και μετά, σημαντική ιδεολογική «εκστρατεία» σκοταδιστικού χαρακτήρα, μέσω ενός πανεθνικού οργανωτικού («κομματικού») δικτύου³. γ) η ουσιαστική απορρόφηση της νομοθετικής εξου-

2. Για τη δομή και τις ιδιομορφίες της κρατικής εξουσίας μεταπολεμικά σε σχέση με τη θέση του στρατού, διέπει Αλιβιζάτος 1983, ιδιαίτερα το μέρος δεύτερο του 1ου και 2ου βιβλίου// Ομοίως Χαραλάμπης 1985.

3. Τα σχετικά στοιχεία είναι εντυπωσιακά: Το 1959, ένα χρόνο πριν τη διάσπαση του «κινήματος» της «Ζωής», η οιγκώνωση δημήθυνε 2.355 Κατηχητικά Σχολεία με συνολικό αριθμό μαθητών 155.487 και 672 «Χριστιανικές Μαθητικές Ομάδες» με 10.235 μέλη. Στους «Φιλικούς κύκλους» μελέτης της «Ζωής» είχαν οργανωθεί 80.000 ανδρών και γυναικών, από τους οποίους 9.000 αποτελούσαν ενεργά μέλη της «Πανελλήνιου Ενώσεως Γονέων, η Χριστιανική Αγωγή». Η «Χριστιανική Φοιτητική Ενωσις» αριθμούσε 2.500 μέλη, η «Χριστιανική Ενωσις Επιστημόνων» 1.450 μέλη, μεταξύ των οποίων και αρκετοί καθηγητές ανωτάτων επικαιδευτικών ιδρυμάτων και η «Χριστιανική Ενωσις Εργαζομένης Νεολαίας» 2.500 μέλη και 6.000 ακροστές. Η εφτημερίδα «Ζωή» είχε φτάσει το 1959, τον αριθμό των 165-170.000 συνδρομητών. Το περιοδικό «Η Ζωή του Παιδιού» κυκλοφορούσε σε 130.000 αντίτυπα, το («θεωρητικό») περιοδικό

σίας από την εκτελεστική με συντακτικές πράξεις, αναγκαστικούς νόμους και διατάγματα (Αλιβιζάτος 1983). δ) η ύπαρξη εκτάκτων εξουσιών («Το παρασύνταγμα»)⁴. Θα πρέπει να φθάσουμε στην μεταπολίτευση του 1974 για να ανατραπεί η συγκεκριμένη δομή της πολιτικής εξουσίας.

Η ιδιόρρυθμη συγκρότηση του αστικού κράτους αποδίδεται νομίζουμε επακριδώς με τον όρο «αντικομμουνιστικό κράτος». Όπως παρατηρεί σωστά ο Γ.Κατηφόρης, δεν πρόκειται για κάποια αντιεπιστημονική σύζευξη όρων που παραπέμπει σε μια πλευρά του εποικοδομήματος, την αντικομμουνιστική ιδεολογία, για να χαρακτηρίσει μιαν άλλη πλευρά, το Κράτος (Κατηφόρης 1975, σελ.19). Αντίθετα, περιγράφει δυο πράγματα. Πρώτον, τη συγκρότηση του αστικού κρατικού μηχανισμού ως αντίπαλου της λαϊκής εξουσίας στην ελεύθερη Ελλάδα⁵, και δεύτερον, όπως ήδη ειπώθηκε, την υπαγωγή των ιδεολογικών μηχανισμών στο στενό πυρήνα του κράτους και ιδιαίτερα στον κατασταλτικό⁶. Τα ιδεολογικά καθήκοντα του κράτους, δεν

«Ακτίνες» σε 15.000, ο «Κόσμος της Ελληνίδος» σε 10.000 και η «Ελληνοχριστιανική Αγωγή» σε 9.500 αντίτυπα. Τέλος, μόνο η έκδοση «τούτης» της Καινής Διαθήκης της «Ζωής» πραγματοποίησε 32 εκδόσεις με συνολικό αριθμό 650.000 πωληθέντων αντιτύπων. Τα στοιχεία αυτά παραθέτει ο Χ.Γιανναράς στο βιβλίο του: Ορθοδοξία και Δύση. Η θεολογία στην Ελλάδα σήμερα (1979, σσ.100-101), και προέρχονται από τις μελέτες των C.Maczewski (Zoi-Bewegung Griechenlands) και J.Meyendorff (Die orthodoxe Kirche gestern und heute).

4. «Στο τυπικό επίπεδο, ο αντικομμουνισμός αντικατοπτρίστηκε στο νομικό καθεστώς των ελευθεριών, κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου καθώς και οι ελευθερίες των «εθνικοφρόνων» ρυθμίστηκαν από το τυπικό σύνταγμα, ενώ εκείνες των «μη εθνικοφρόνων» από το ετερογενές εκείνο συνονθύλευμα κανόνων που θα χαρακτηρίσουμε «παρασύνταγμα», και το οποίο έχοντας διαμορφωθεί κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1940, παρέμεινε σε ισχύ ώς την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών, παρά την προφανή αντίθεση του προς τους κανόνες του τυπικού συντάγματος» (Αλιβιζάτος 1983, σελ.448) // Μάνεσης 1986, σελ.24.

5. «Το αντικομμουνιστικό κράτος χρονολογείται από την εποχή της συμφωνίας της Βάρκιζας (12 του Φλεβάρη, 1945). Η συμφωνία αυτή [...] ουσιαστικά αποτελεί την πρώτη τυπική πράξη εγκατάστασης του μεταπολεμικού αντικομμουνιστικού κράτους. Ταυτόχρονα, είναι το πρώτο ντοκουμέντο που επισημοποιεί τη διάλυση του κομμουνιστικού [...] κράτους.» (Κατηφόρης 1975, σελ.32).

6. «Άλλα στοις αντιπάλους του ΕΑΜ δεν αρκούσε η διάλυση των δυναμικών (οργανωτικών ή ένοπλων) στηριγμάτων του αριστερού κινήματος, για να

ήταν άλλα από την «αναμόρφωση» με τη διαστρέβλωση της ΕΑΜικής εμπειρίας. Αυτό που εύστοχα ο Κ.Τσουκαλάς αποκαλεί «αποΕΑΜοποίηση του πληθυσμού»⁷. Αυτή η μορφή «πειθούς» είναι αποτέλεσμα της κρίσης της κυρίαρχης ιδεολογίας, της ανυπαρξίας ηγεμονικού ιδεολογικού οράματος ικανού να αντιπαρατεθεί στη βιωμένη εμπειρία των μαζών. Όπως είδαμε, το ρόλο των ιδεολογικών μηχανισμών θα αναλάβει σε μεγάλο βαθμό ο στρατός. Μάλιστα, κατάλοιπα του ενισχυμένου ιδεολογικού του ρόλου θα διατηρηθούν και στην μεταπολίτευση⁸.

μπορέσουν να στήσουν εκείνοι το δικό τους καθεστώς [...] Τους χρειαζόταν κάτι περισσότερο. Τους χρειαζόταν ένα κράτος που θα είχε κύρια αποστολή του δυο πράγματα: α) να κρατήσει την Αριστερά μόνιμα έξω από την εξουσία και β) να μεταβάλει βαθμαία το φρόντιμα της πλειοψηφίας του ελληνικού λαού που, λίγο ή πολύ, τον είχαν κερδίσει οι αριστερές ιδέες. Η μόνη δυνατότητα που απόμενε ήταν το κράτος, έχοντας σταθεί στα πόδια του χάρις στην επέμβαση του αγγλικού στρατού, να αρχίσει μια τεράστια, πανεθνική εκστρατεία πλήσης εγκεφάλου των Ελλήνων. Και αυτό έκανε» (Κατηφόρης 1975, σελ.33)// Αλιβιζάτος 1983, όλο το κεφ. «Πρώτο» του 2ου μέρους του 2ου βιβλίου.

7. «Ο κυριότερος φορέας διαμέσου του οποίου εφαρμόστηκε αυτή η διεργασία, ήταν το ίδιο το κράτος [...] Η διαδικασία της απο-ΕΑΜοποίησης του πληθυσμού, που ήταν και η πιο σπουδαία πλευρά της μακροχρόνιας ιδεολογικής επίθεσης μπορούσε να μεθοδευτεί μόνο υπό την αιγίδα του κράτους. Το κυριότερο πρόβλημα ήταν πως να δυσφημιστούν όχι μόνο τα πολιτικά σχέδια του ΕΑΜ, αλλά σκόμη και η καθημερινή του δράση και πρακτική [...]» (Τσουκαλάς 1986, σελ.30).

8. [...] μπροστά στην αποσύνθεση, τη διάλυση, του πολιτικού κόσμου που προκάλεσε η δικτατορία του Μεταξά, ο πόλεμος και η απουσία από την Αντίσταση, για ένα μεγάλο διάστημα ο αντικομμουνιστικός στρατός δρίσκεται δίχως την κάλυψη ενός αξιόλογου πολιτικού εποικοδομήματος μέσα στον ελληνικό χώρο. Ετοι, παίρνει την υπόθεση του αντικομμουνισμού στα χέρια του. Αποκτά αντοδύναμη ιδεολογική υπόσταση και διαμόρφωνει ταυτόχρονα μέσα στις τάξεις του ένα πολιτικό δργανό που την εκφράζει (Κατηφόρης 1975, σελ.35)// Επίσης, «Από τον εμφύλιο πόλεμο αρχίζουν ή μετά τον εμφύλιο πόλεμο ενισχύοντα τα εξής: η μόνιμη λειτουργία των στρατοπέδων συγκέντρωσης, [...], η οργάνωση της προπαγάνδας υπό την αιγίδα των ενόπλων δυνάμεων (που μέχρι σήμερα διαθέτουν έναν από τους δύο εθνικούς φαδιοσταθμούς [ΧΒ-ΓΜ: ΥΕΝΕΔ] [...])» (Τσουκαλάς 1986, σελ.32)// Για την νομοθεσία των εκτοπίσεων και την λειτουργία των στρατοπέδων συγκέντρωσης, Αλιβιζάτος 1983, σσ.465-473.

Η διάρθρωση της δομής του κράτους, που θα αποκρυπταλώθει σ' ολόκληρη τη μετεμφυλιακή περίοδο, έχει αποφασιστική σημασία και για τη θέση των πολιτικών κομμάτων μέσα σ' αυτό, όπως και για το πρόβλημα του μαζικού αστικού κόμματος. Αν και αυτό το ζήτημα θα αναλυθεί στη συνέχεια, μπορούμε να πούμε προκαταβολικά, ότι η ανυπαρξία μαζικών αστικών κομμάτων στην Ελλάδα κατά την μεταπολεμική περίοδο και μέχρι την μεταπολίτευση, αντίστοιχων με εκείνα που διαμορφώθηκαν στις χώρες της Ευρώπης, δεν οφείλεται στην «καθυστέρηση» ή την «εξάρτηση» (που δήθεν είχαν ως αποτέλεσμα τη διατήρηση των πελατειακών σχέσεων) αλλά στις συγκεκριμένες μορφές που ενδύθηκε η πάλη των τάξεων στη χώρα και στις αντανακλάσεις τους στη μορφή του κράτους. Η όξυνση που έλαβαν οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί μετά την Απελευθέρωση και η συγκεκριμένη κατάσταση διάλυσης του μπλοκ των κυρίαρχων τάξεων δεν μπορούσαν να επιτρέψουν την «πολυτέλεια» συγκρότησης μαζικού αστικού κόμματος, ως πρωτοβάθμιου μηχανισμού νομιμοποίησης της εξουσίας. Η προτεραιότητα, ζωτικής σημασίας για την ελληνική αστική τάξη, εδραίζόταν στην οργάνωση του κράτους και στην (επανα)λειτουργία των μηχανισμών του⁹.

4.1.2. Διαμόρφωση και κοινωνική σύνθεση του μπλοκ της «Δεξιάς»

Η διαμόρφωση του κοινωνικού μπλοκ εξουσίας θα στηριχθεί στην τρομοκράτηση των εαμικών μαζών (φυσική καταστολή, αναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμών της υπαίθρου, «αποε-

9. Ας σημειώσουμε ακόμα ότι αυτή η δομή του κράτους θα αποτελέσει την υλική βάση για τον αντικρατισμό των λαϊκών μαζών στη μετεμφυλιακή περίοδο («όχι στο κράτος της Δεξιάς»): «[...] στη μεταπολεμική περίοδο, χάρη στις άμεσες και στις έμμεσες συνέπειες της χειραρέτησης των μαζών, πολιτική και κοινωνική κρίση έτειναν να συγχωνευτούν σε μια ενιαία διαπάλη το επίκεντρο της οποίας ήταν ο εκδημοκρατισμός του κράτους, της κοινωνίας και της δημόσιας ζωής της χώρας» (Αλιβιζάτος 1983, σελ.135).

μοποίηση»)¹⁰, στην αμερικανική δοήθεια¹¹, και αργότερα, από τη δεκαετία του 1950, στην «ανοικοδόμηση». Αυτή η ταξική συμμαχία, ο αρχικός πυρήνας της οποίας συγχροτείται κατά τη διάρκεια του αντιεμπικού αγώνα, θα στηρίξει αποτελεσματικά τη μετεμφυλιακή εξουσία για μια, τουλάχιστον, δεκαετία. Σχηματικά, μπορούμε να πούμε, ότι από την αρχή της περιόδου που εξετάζουμε, την κοινωνική της βάση αποτέλεσαν:

α) αγρότες καθυστερημένων οικονομικά και κοινωνικά περιοχών, με ιδιαίτερα σκληρές τις επιπτώσεις του εμφυλίου πολέμου ή πληθυσμοί των παραμεθόριών περιοχών, που κρατήθηκαν παντελώς αποκομμένοι από την πολιτική ζωή του τόπου με το πρόσχημα της «ασφάλειας»¹². β) όσοι προσδέθηκαν από τα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας και κυρίως στην περίοδο της Κατοχής και του εμφυλίου πολέμου, στις δυνάμεις της καταπίεσης, ανεξάρτητα από ταξική προέλευση: δοσίλογοι, ταγματασφαλίτες, τεατζήδες, παρακρατικοί αλλά και τα επίσημα Σώματα Ασφαλείας. Ο συρρετός αυτός - που ο αριθμός του δεν είναι ευκαταφρόνητος - στρατολογημένος και μέσα από τα εξαθλιωμένα στρώματα, τον παρασιτικά υποαπασχολούμενο και άνεργο πληθυσμό, προσδέθηκε στην εξουσία με δεσμούς

10. Μόνο μέσα στο 1948 μετακινήθηκαν με τη δύναμη, 700.000 κάτοικοι των περιοχών όπου διεξάγονταν η στρατιωτική σύγκρουση, για να αποκοπεί το αντάρτικο από τη λαϊκή υποστήριξη (Ιατρόδης 1984, σελ.364)// Τσουκαλάς 1986, σελ.23// Η εξαντλητικότερη πραγμάτευση του θέματος στο Laios: «Population Movements in the Greek Countryside During the Civil War», στο συλλογικό έργο Studies in the history of the greek civil war 1945-1949, Baerentzen-Iatrides-Smith (eds), 1987.

11. Σ' ένα πρώιμο έργο του «νεαρού» Α.Παπανδρέου, διαβάζουμε: «Η μέχρι του 1950 προγματοποιηθείσα οικονομική ανασυγκρότησης απέβλεπεν εις την ενίσχυσην της στρατιωτικής προστάθειας της χώρας. Η σημαντική αμερικανική δοήθεια εχρεάσθη να διοχετεύθη κυρίως προς άμεσον ανακούφισην του πληθυσμού, παρά εις την χρηματοδότησην της ανασυγκρότησεως και αναπτύξεως της οικονομίας. Χαρακτηριστικόν της καταστάσεως είναι ότι το 1949, περίπου 700.000 άτομα, ή σχεδόν 10% του ελληνικού πληθυσμού, ανέμεναν να επαναπατρισθούν εις τα καταστραφέντα χωριά των. Το έργον τουτον συνεπληρώθη μόλις το 1951. Συνέπεια του συμμοριτοπολέμου το 1/3 του πληθυσμού εξητάτο ολικώς ή μερικώς εκ της κρατικής οικονομικής ενισχύσεως» (Α.Παπανδρέου 1962, σελ.17).

12. Ο Η.Νικολακόπουλος (1985, σελ.77) αποδεικνύει ότι ο αρχοτικός πληθυσμός θα αποτελεί, για ολόκληρη την επόμενη περίοδο, το κύριο μαζικό στήριγμα της Δεξιάς.

αίματος, γιατί είχε αποτελέσει το εκτελεστικό όργανο της καταπίεσης (Ζητήματα 1974)¹³. γ) σημαντική μερίδα των παραδοσιακών μικροαστικών μερίδων της πόλης, της υπαίθρου και του επικαθαρισμένου κρατικού μηχανισμού. Ο σημαντικός ρόλος των μικροαστικών στρωμάτων μέσα σ' αυτήν την κοινωνική συμμαχία αντανακλάται άμεσα στον πολιτικό και ιδεολογικό χαρακτήρα του Ελληνικού Συναγερμού. «Του προσέδιδε μια όψη λαϊκισμού με ορισμένα μάλιστα φασιστικά χαρακτηριστικά (για “κοινοβουλευτικό φρανκισμό” μιλούσε το Κέντρο» (Νικολακόπουλος 1985, σελ.80). δ) οι παλιές και οι νέες μερίδες της αστικής τάξης, «οι επιχειρηματίες, τα παλιά τζάκια και οι νεόπλουτοι της ανοικοδόμησης, οι υψηλοί αξιωματούχοι του κρατικού μηχανισμού, η πλειοψηφία των πνευματικών “ταγών”, επιστημονικών ιδρυμάτων κ.λπ.» (Ζητήματα 1974). Η συγκρότηση της αστικής τάξης, μεταπολεμικά, θα βασιστεί, αρχικά, στα στρώματα που πλούτισαν κατά τη δεκαετία του '40 χάρη στο κατοχικό εμπόριο και τη συνεργασία με τους κατακτητές¹⁴. ε) σ' αυτό το κοινωνικό μπλοκ θα ενταχθεί, οργανικά και μόνιμα, το σύνολο, σχεδόν, της κοινωνικής κατηγορίας των αξιωματικών, σε αντίθεση με την προπολεμική και κατοχική περίοδο, όπου ένα σημαντικό τμήμα είχε ωιζοσπαστικοποιηθεί. Η δικτατορία (1967-1974) θα ενισχύσει περισσότερο την κοινωνική τους θέση. Όπως φαίνεται και σήμερα (βλέπε π.χ. τα εκλογικά αποτέλεσματα στην περιοχή Παπάγου ή στις στρατιωτικές σχολές), η ένταξη αυτή διατηρείται, χωρίς θεαματικές

13. Ο Κ.Τσουκαλάς υπολογίζει αυτήν την κατηγορία περίπου σε 60.000 (μέχρι το 1962), όπ.π., σελ.32.

14. «Κινητήρια όμως δύναμη της ευρύτατης κοινωνικής συμμαχίας την οποία συνέθετε ο Ε.Σ. (και η ΕΡΕ) ήταν τα νέα μεσαία αστικά στρώματα, που αναδείχθηκαν πλούτισαντας στη δεκαετία του "40" και τα οποία επιζητούσαν να διαχειριστούν οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά την "ανασυγκρότηση", δασικό κινητοποιητικό πρόγραμμα της δεκαετίας του "50"» (Νικολακόπουλος 1985, σελ.77)// Παρομοίως «[...] μέσα από τις ειδικές συνθήκες της κατοχής, καινούριες ομάδες ανθρώπων είχαν διαμορφωθεί και πλουτίσει κάτιον στο κατοχικό εμπόριο και στις αποφασιστικές διευκολύνσεις της εξουσίας. Οι άνθρωποι αυτοί ήταν οι πρώτοι που αντιτάχθηκαν στον "ΕΑΜικό κίνδυνο", ο οποίος θεωρήθηκε ότι αυτούς ακριβώς απειλούσε πρωτίστως» (Βεργόπουλος 1977, σελ.14)// Επίσης Τσουκαλάς, όπ.π., σελ.31// Γρ.Δαφνής, Σοφοκλής Ελευθερίου Βενιζέλος, διογχαφία, Αθήνα 1970, σελ.517, στο Νικολακόπουλος, όπ.π., σελ.78// Μαργαρίτης 1984, σελ.176// Αποστόλου 1945, σσ.42-43.

μεταβολές. Οι αξιωματικοί δεν πάύουν να αποτελούν οργανικό στήριγμα του καθεστώτος.

Όπως γίνεται φανερό από την κοινωνική σύνθεση του συναπισμού, ο ρόλος του μετεμφυλιακού κράτους (κράτους μόνον των «εθνικοφρόνων») στην οργάνωση και στην κοινωνική αναπαρογγή του είναι καθοριστικός: «Στην περίοδο 1948-1949, οι δημόσιοι υπάλληλοι ανέρχονται σε 144.000 (69% περισσότεροι από ότι στο 1938-1939), ενώ το μόνιμο στρατιωτικό προσωπικό αριθμεί 65.000. Αν προστεθούν και οι 40.000 περίπου συνταξιούχοι, οι δεκάδες χιλιάδες υπάλληλοι της ασφάλειας που καταχωρούνται σε μυστικές καταστάσεις και ένας πολύ μεγάλος αριθμός απόμων που απασχολούνται σε ελεγχόμενους από το κράτος οργανισμούς (Κεντρική Τράπεζα, Εθνική Τράπεζα, Οργανισμοί δημοσίας ωφελείας, σιδηρόδρομοι, τηλεπικοινωνίες, πανεπιστήμια, δήμοι κλπ.), ο αριθμός, αν και ακαθόριστος, φαίνεται να είναι τεράστιος συγκρινόμενος με τα στοιχεία που προέκυψαν από την απογραφή του 1951, σύμφωνα με την οποία ο μη αγροτικός ενεργός πληθυσμός ανέρχεται σε 1.414.000 άτομα (περιλαμβανομένων και των ανέργων), από τους οποίους 1.039.000 εμφανίζονται ως μισθωτοί. Πιό συγκεκριμένα, τον ίδιο χρόνο, υπάλληλοι και εργάτες με ημερήσιες και μηνιαίες αποδοχές που δεν ανήκαν στον αγροτικό τομέα, περιλαμβανομένων και των ανέργων και των ενόπλων δυνάμεων, ανέρχονται μόνο σε 885.000. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, με βεβαιότητα να υποθέσουμε ότι πολύ πάνω από το 20% του μη αγροτικού ενεργού πληθυσμού, και ίσως πάνω από το ένα τρίτο των μισθωτών των αστικών κέντρων, εξαρτίσταν άμεσα η έμμεσα από το κράτος» (Τσουκαλάς 1986, σελ.22).

4.1.3. Η πολιτική εκπροσώπηση του αστικού μπλόκου: Ελληνικός Συναγερμός (Ε.Σ.) και Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ)

Επισημάναμε, προηγουμένως, την αδυναμία ανασυγκρότησης του κυρίαρχου μπλόκου και την ανυπαρξία πολιτικού προσωπικού, ικανού να αναλάβει αυτήν την πρωτοδουλία στην περίοδο 1945-1952. Το γεγονός αυτό, όπως έχει τονισθεί, συνδέεται με το φαινόμενο της μη-ανανέωσης του αστικού πολιτικού προσωπικού. Είναι ενδεικτικό, ότι από τους 345 βουλευτές

της Βουλής του 1946, οι 183 (ποσοστό 51.7%) είχαν διατελέσει βουλευτές και προπολεμικά (Νικολακόπουλος 1985). Εντούτοις, στη Βουλή του 1946, θα εκλεγεί, για πρώτη φορά, ολόκληρος σχεδόν ο βασικός πυρήνας του μεταπολεμικού πολιτικού προσωπικού που θα παραμείνει στην ενεργό πολιτική και θα καθοδηγήσει ακόμη και το εγχείρημα της μεταπολίτευσης του 1974 (πίνακας 39). Η συνέχεια και η σταθερότητά του συμ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 39

Εκλέγονται για πρώτη φορά στη Βουλή του 1946

Π. Κανελλόπουλος

Κ. Τσάτος

Κ. Καλλίας

Π. Παπαληγούρας

Π. Κατσώτας

Γρ. Κασιμάτης

Γ. Θεμελής

Εθνικό Ενωτικό Κόμμα-ΕΕΚ

(αρχηγός Π. Κανελλόπουλος)

Εν. Αβέρωφ

Γεωρ. Μαύρος

Κόμμα Φιλελευθέρων-ΚΦ

(αρχηγός Θ. Σοφούλης)

Σπ. Μαρκεζίνης

Κ. Παπακωνσταντίνου

Γ. Βογιατζής

Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων-ΗΠΕ

(με κοριό το Λαϊκό Κόμμα)

Κ. Μήτσοτάκης

Εμ. Κοθρής

Γ. Μπακατσέλος

Κόμμα Βενιζελικών Φιλελευθέρων-ΚΒΦ

(αρχηγός Σοφ. Βενιζέλος)

Γ. Σταμάτης

Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα-ΔΣΚ

(αρχηγός Γ. Παπανδρέου)

Πηγή: Νικολακόπουλος 1985, σελ.146

βολίζει την συνέχεια και σταθερότητα του αστικού κοινωνικού μπλοκ μετεμφυλιακά, για 40 σχεδόν χρόνια. Δεν υποδηλώνει, όμως, μια ευθύγραμμη «συνέχεια» των κομματικών σχηματισμών, ανάμεσα στον Ε.Σ. και στην ΕΡΕ από τη μια, και τη Ν.Δ. από την άλλη. Η Ν.Δ. χαρακτηρίζεται, αφ' ενός, από οιζική ανανέωση, την μεγαλύτερη πολιτικού κόμματος μεταπο-

ΠΙΝΑΚΑΣ 40
Πολιτεύονται για πρώτη φορά (%) υποψηφίων

ΗΠΕ ¹ (1946)	ΕΣ (1951)	ΕΠΕΚ (1950)	ΕΡΕ (1956)
40,4%	26,4%	62,2%	19,4%
ΕΡΕ (1961)	ΕΚ (1963)	ΝΔ (1974)	ΠΑΣΟΚ (1977)
16,3%	22,7%	62,8%	79,6%

Πηγή: K. Legg: Politics in modern Greece, σελ. 148, στο: H. Καράς 1976 // Μεταξάς 1981.

1. Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων.

λεμικά (πίνακας 40), αφ' ετέρου, από διαφορετικό πρόγραμμα και οργανωτική δομή. Η πολιτική εκπροσώπηση των νικητών του εμφυλίου θα σταθεροποιηθεί με τη συγκρότηση του Ελληνικού Συναγερμού. Η νίκη στις εκλογές του 1952, όπως επισημάναμε αλλού, αποκρυσταλλώνει τη διαμόρφωση της κοινωνικής συμμαχίας που αποκλήθηκε «Δεξιά». Αυτήν την εκπροσώπηση θα κληρονομήσει η Εθνική Ριζοσπαστική Ενωση (Βλέπε πέμπτο κεφάλαιο).

4.2. Το φαινόμενο του «Κέντρου». Η εκπροσώπηση του ΕΑΜογενούς λαϊκού μπλοκ μετεμφυλιακά

4.2.1. Η πολιτική εκπροσώπηση του «ΕΑΜογενούς» λαϊκού κοινωνικού μπλοκ: Κέντρο - Αριστερά - Κέντρο...

Ενώ η εκπροσώπηση του αστικού μπλοκ επιδεικνύει σημαντική σταθερότητα, αντίθετα η πολιτική εκπροσώπηση του ηττημένου ΕΑΜικού (και στη συνέχεια ΕΑΜογενούς) λαϊκού εμφανίζεται «ασταθής». Η «αστάθεια» αυτή έχει γίνει αιτία για μια σειρά λανθασμένες, κατά τη γνώμη μας, αναλύσεις της προδικτατορικής περιόδου. Οι μετατοπίσεις των λαϊκών μάζων εκλαμβάνονται ως «υψηλή κινητικότητα εκλογέων», η οποία, με τη σειρά της, αποδίδεται στο ιδεολογικό σχήμα των «πελατειακών σχέσεων». Προφανώς, ως «κινητικότητα των εκλογέων», οι απόψεις αυτές εκλαμβάνουν τη λαϊκή μετατόπιση

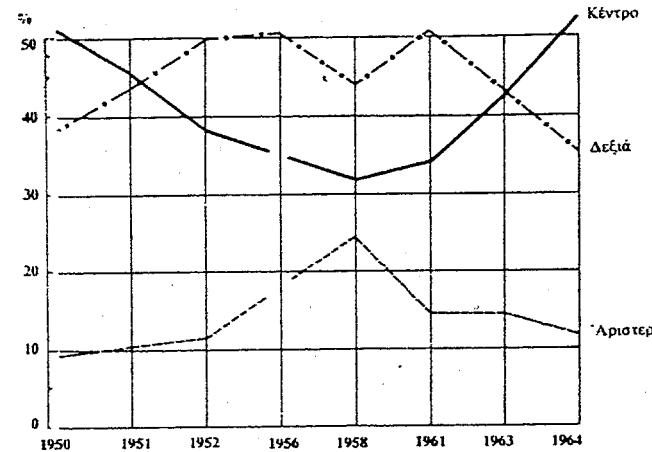
προς τα κόμματα του «Κέντρου», η οποία αποδίδεται στην ανάγκη εξυπηρέτησης ίδιων, συντεχνιακών κλπ. συμφερόντων («πελατειακές σχέσεις»)¹⁵. Οι αναλύσεις αυτές δεν μπορούν να συνεισφέρουν στην επιστημονική ανάλυση του «κεντρώου φαινομένου».

Η ήττα του ΕΑΜικού μπλοκ και η διάσπαση του προγράμματος του ΕΑΜ, η ιστορική υπονόμευση καθώς και η διάρρηξη των σχέσεων εκπροσώπησης του ΚΚΕ με τις κοινωνικές δυνάμεις που εξέφρασε στην δεκαετία του '40, είναι οι υλικές προϋποθέσεις για την ανάδυση του ιδιόμορφου πολιτικού χώρου του «Κέντρου», στη μετεμφυλιακή περίοδο. Το «Κέντρο», εντούτοις, δεν υπάρχει με ευθύγραμμη συνέχεια στην προδικτατορική περίοδο. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα (11), υπάρχουν δύο ουσιαστικές περίοδοι κυριαρχίας του «Κέντρου»: α) 1950-1952, β) 1961-1967, που ταυτίζονται, κατά βάση, με τη συγκρότηση της ΕΠΕΚ και της Ενωσης Κέντρου (Ε.Κ.)¹⁶. Η

15. «Οι αρνήσεις [XB-ΓΜ: των κυριαρχουμένων τάξεων], όλες οι αντιθέσεις προς τα μονοπόλια, τις παροχές, τα πλεονεκτήματα, τα προνόμια, είναι εκφράσεις της ιδεολογικής ενσωμάτωσης, γιατί ο στόχος τους είναι όχι η καταδίκη τους, αλλά η εκμετάλλευσή τους προς το ίδιον συμφέρον. Άλλωστε εκεί δρίσκεται και η αιτία της ψηλής κινητικότητας των εκλογέων στην Ελλάδα. Κομματικοποιημένοι συνήθως και όχι πολιτικοποιημένοι αναζητούν μέσω της εκλογικής υποστήριξης άμεσα οικονομικά προσωπικά ή συντεχνιακά πλεονεκτήματα μέσα σε πλαίσια πελατειακών σχέσεων» (Χαραλάμπης 1985, σελ.186).

16. Δεν θα περιλάβουμε στην ανάλυσή μας το Κόμμα των Φιλελευθέρων (ΚΦ) για τους εξής λόγους: α) δεν αποτελεί την δυναμική του «κεντρώου» πειράματος της περιόδου '50-'52, που αντίθετα περιλαμβάνει η ΕΠΕΚ, β) στο επίπεδο του πολιτικού προσωπικού ακολουθεί προείσια αποσύνθεσης. Ενα μεγάλο μέρος θα απορροφηθεί από τη Δεξιά (Συναγερμός, ΕΡΕ) ενώ το υπόλοιπο θα αποτελέσει τη δεξιά-φιλοδοσιαλική πτέρυγα της Ενωσης Κέντρου στη δεκαετία του '60. Τέλος, γ) στο επίπεδο της κοινωνικής βάσης, λόγω της ΕΑΜικής τομής, εμφανίζεται φθίνουσα πορεία σε σχέση με τη μεσοπολεμική του δύναμη και δυναμική. Σ'ολόκληρη την περίοδο της δεκαετίας του '50 (όταν εμφανίζεται αυτόνομα) κυμαίνεται μεταξύ 15% και 20%: 1946: 14,4%, 1950: 17,2%, 1951: 19%, 1958: 20,7%.

Το κυριώτερο όμως είναι ότι δεν πρόκειται για δυναμικά κοινωνικά ερείσματα. Οπως επισημάνει ο Η.Νικολακόπουλος, οι ελάχιστες εστίες δύναμης που διαθέτει (όπως και το Λαϊκό Κόμμα) οφείλονται σε τοπικούς και ιδιαίτερους ιδεολογικούς λόγους που μπορούν να θεωρηθούν ως περιθωριακά μάλλον φαινόμενα και ως προέκταση μιας παράδοσης που δεν είχε ακόμα φθαρεί» (Νικολακόπουλος 1985, σελ.162). Τα πειραιώματα του εντοπίζονται στην Κρήτη, στα Δωδεκάνησα (λόγω του εθνικού ξητήματος) και στους Μουσουλμάνους της Θράκης (όπ.π.). Πρόκειται μάλλον για φτωχά και μεσαία αγροτικά στρώματα όπως και για μικροαστικά, με τα οποία το ΚΦ

Διάγραμμα 11: Διαχρονική εξέλιξη της εκλογικής δύναμης των τριών κύριων πολιτικών τάσεων 1954-1964.

Πηγή: Νικολακόπουλος, 1985, σελ. 81

περίοδος που παρεμβάλλεται, 1952-1961, είναι, στην πραγματικότητα, περίοδος κρίσης, διάλυσης και ανυπαρξίας «Κέντρου»¹⁷. Αυτός ο πολιτικός χώρος χαρακτηρίζεται λοιπόν από ασυνέχεια.

Το «Κέντρο», και της πρώτης και της δεύτερης περιόδου, παρά τις σημαντικές διαφορές, αποτελεί το ίδιο πολιτικό πείραμα: απόπειρα να διαμορφωθεί η εναλλακτική αστική λύση απέναντι στο μπλόκο της «Δεξιάς», στηριγμένη σε παρεμφερείς, κάθε φορά, κοινωνικές δυνάμεις. Το σημείο σύγκλισης της Ε-

διατηρούσε μια ιδιαίτερη σχέση εκπροσώπησης. Αυτήν την υπόθεση ενισχύει και μια παλαιότερη παρατήρηση του Ν.Πουλαντζά: «Ηταν όντως φανερό ότι η φτωχή και μεση αγροτικά και η μικροαστική τάξη "ανταρροστεύονται" με την πολύπλοκη έννοια του όρου, από κόμματα (των φιλελευθέρων συγκεκριμένα) που εξυπηρετούν στην ουσία αστικά συμφέροντα» (Πουλαντζάς 1979). Ιδιαίτερα για τα αγροτικά στρώματα, το φαινόμενο της εκπροσώπησής τους μετεμψύλιακά από αστικά «αγροτικά» (π.χ. ΠΑΔΕ) κόμματα δεν είναι άσχετο με τη διάρρηξη της σχέσης εκπροσώπησης των αγροτών με το ΚΚΕ.

17. Για την κρίση του Κέντρου στην περίοδο αυτή, Λιναρδάτος 1978a, 1978b.

ΠΕΚ και της Ε.Κ. είναι ότι αναλαμβάνουν, συγκυριακά («στιγμαία» και όχι μακροπρόθεσμα), την πολιτική εκπροσώπηση του ηττημένου ΕΑΜικού μπλόκου (και ΕΑΜογενούς), το οποίο παραμένει χωρίς εκπροσώπηση (εμφανίζει «αστάθεια») μετά τον εμφύλιο, για τους λόγους που εξηγήσαμε. Διαφέρουν όμως ως θέμα σε δύο σημεία: α) στην πολιτική συγκυρία μέσα στην οποία δοκιμάζονται και β) στο πολιτικό προσωπικό που αναλαμβάνει, κάθε φορά, το εγχείρημα.

Η ΕΠΕΚ θα εμφανιστεί σε μια περίοδο, κυριολεκτικά, αντεπαναστατική, περίοδο πλήρους εξουθένωσης του λαϊκού συνασπισμού και ανασύνταξης του αστικού. Η επιβολή, τελικά, της συγκεκριμένης μορφής του κράτους, λόγω της έκβασης της κοινωνικής σύγκρουσης, δεν αφήνει καθόλου έδαφος για την ανάπτυξη τέτοιων λύσεων¹⁸. Η Ε.Κ., αντίθετα, συγκροτείται σε μια περίοδο όπου το εαμογενές μπλόκο έχει ανασυνταχθεί (έστω κοινοβούλευτικά δια μέσου της ΕΔΑ), σαν απάντηση ακριβώς σ' αυτήν την ανασύνταξη. Στη συνέχεια, η Ε.Κ. θα συμπέσει με την ανάπτυξη των κοινωνικών αγώνων της δεκαετίας του '60, την ανοδική πορεία των οποίων δρέθηκε να εκφράζει, πέρα από τις αρχικές προθέσεις και την συνείδηση των «δρώντων φορέων» της. Τέτοια παραδείγματα πολιτικών κομμάτων συναντώνται συχνά στην παγκόσμια ιστορία¹⁹. Η δεύτερη διαφορά ΕΠΕΚ-Ε.Κ. αφορά στο πολιτικό προσωπικό. Ενώ το πολιτικό προσωπικό της ΕΠΕΚ είναι εαμογενές, το πολιτικό προσωπικό της Ε.Κ. είναι σαφώς αστικό.

18. [...] Οι συνθήκες δεν θα επιτρέψουν στον στρατηγό να εφαρμόσει πραγματικά τις ιδέες του» (Meyraud 1966, σελ.86).

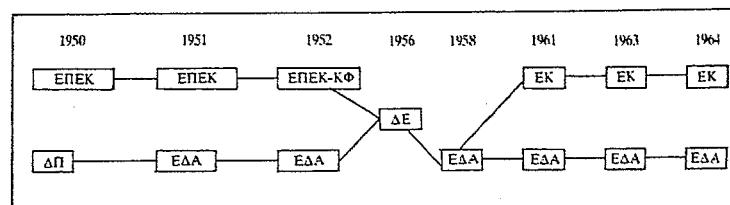
19. Το 1912, μελετώντας τις διαφορές των θραυκών πολιτικών κομμάτων, ο Λένιν παρατηρεί ότι αυτό που έχει σημασία είναι: «[...] προς ποιά τάξη σπρώχνει η πορεία των γεγονότων το ένα ή το άλλο κόφια παρά τη θέλησή του και κάποτε παρά τη συνείδηση ορισμένων μελών του» (Απαντά, τόμος 21, εκ. Δ.Σ.Ε., σελ.255). Είναι χαρακτηριστική από την άποψη αυτή η επιτυχία του Γ.Παπανδρέου. Οπως επισημαίνει ο Ζ.Μεγάν: «η επιτυχία του Παπανδρέου συφείλεται στο γεγονός, ότι σε μια αποφασιστική στιγμή εξεπροσώπησε το σύνολο των ομάδων που ήθελαν την Αλλαγή και των δυνάμεων που επρόκειτο να καταστήσουν δυνατή» (Meyraud 1966, σελ.288)!! Επίσης: «Δεν είναι ούτε η ικανότητα του Παπανδρέου, ούτε η δύναμη των συνθημάτων του αυτή που συγκίνησε τις μάζες και δημιούργησε αυτό το μεγάλο ρεύμα μετά το 1961 [...]. [ΧΒ-ΓΜ: ο Παπανδρέου] εξέφρασε εκείνη τη στιγμή το άμεσο πρόδηλημα που συγκινούσε τις μάζες» (Νίκος Καράς, 1973, σελ.XXI).

Το «Κέντρο» και η Αριστερά αποτελούν στην μετεμφυλιακή περίοδο την πολιτική έκφραση του ίδιου κοινωνικού χώρου. Η ενότητα δηλαδή «Κέντρου - Αριστεράς», που διόλου τυχαία περιγράφεται συνήθως ενιαία (Κεντροαριστερά, Δημοκρατική Παράταξη, Αντιδεξιά, Δημοκρατικές δυνάμεις ή όπως αλλιώς ονομάστηκε), είναι, πριν α' όλα, μια ιστορικά διαμορφωμένη κοινωνική πραγματικότητα. Μόνο οι δέσμοι του πολιτικισμού αναζητούν τις διαφορές των πολιτικών κομμάτων στις «αριστερές» τους και αγνοούν τις κοινωνικές δυνάμεις που αναγνωρίζονται σ' αυτά.

Η ενότητα αυτή εκφράζεται κοινοβουλευτικά ήδη από τις πρώτες μετεμφυλιακές εκλογές του 1950. Στην δεκαετία του '60 θα δρεί την έκφρασή της στην ανάπτυξη και τη δυναμική των κοινωνικών αγώνων, του «Ανένδοτου» και των «Ιουλιανών». Ο Λευτέρης Αποστόλου, μάλιστα, ένας από τους ιστορικούς ηγέτες του κομμουνιστικού κινήματος και πρώτος γραμματέας του ΕΑΜ, παραθέτει στο βιβλίο του για την προδικτατορική Αριστερά, αποκαλυπτικό πίνακα για την αυθόρυμη συνείδηση αυτού του γεγονότος (1985, σελ.85):

Εκλογές	Σύνολο «Δημοκρατικών ψηφοφόρων»	Ποσοστό που συγκέντρωσε η Ε.Κ.	Ποσοστό που συγκέντρωσε η ΕΔΑ
1958	100%	46%	54%
1961	100%	64%	36%
1963	100%	75%	25%
1964	100%	80%	20%

Το «Κέντρο» και η Αριστερά όμως, δεν κατανέμουν «ισόρροπα» την εκπροσώπηση του λαϊκού μπλοκ. Μέσα σ' αυτήν την πολιτική και κοινωνική ενότητα, το «Κέντρο» θα κατακτήσει και θα διατηρήσει σταθερά την πρωτεύουσα θέση. Αντίθετα, η Αριστερά θα παραμείνει ηγεμονευόμενη, δευτερεύουσα πλευρά αυτής της εκπροσώπησης. Πρόκειται σαφώς για ένα ιστορικό αποτέλεσμα που η σημασία του θα φανεί καθαρά στην μεταπολίτευση, στη σχέση του ΠΑΣΟΚ με την κομμουνιστική αριστερά. Βέβαια, η πολιτική εκπροσώπηση του ΕΑΜικού συ-

Διάγραμμα 12

Η βασική πολιτική εκπροσώπηση του ΕΑΜικού κοινωνικού μπλοκ 1950-1964

νασπισμού, μετεμφυλιακά, ακολουθεί ακριβέστερα το σχήμα Κέντρο - Αριστερά - Κέντρο (διάγραμμα 12).

Στην πρώτη περίοδο 1950-52 του «κεντρώου διαλείμματος» (όπως την ονομάζει πετυχημένα ο Η.Νικολακόπουλος), την πολιτική εκπροσώπηση αναλαμβάνει κατά βάση η ΕΠΕΚ και δευτερευόντως η Δημοκρατική Παράταξη (Δ.Π.). Η αποτυχία της ΕΠΕΚ (1952) θα ανοίξει το δρόμο στην Αριστερά και θα διευκολύνει την ανάδυσή της στην πολιτική σκηνή²⁰. Η ΕΔΑ θα κατορθώσει στην περίοδο 1952-1961 να αναδειχθεί στον πρωτεύοντα και ηγεμονικό εκφραστή του ΕΑΜικού λαϊκού μπλοκ, αποσπώντας την εκπροσώπησή του από το «Κέντρο»

20. «Η εμπέδωση του κράτους της Δεξιάς και η διάλυση της ΕΠΕΚ είχαν επίσης άμεσες επιπτώσεις και στη δόμηση του χώρου της Αριστεράς. Μετά την ήττα της ΕΠΕΚ (και τον θάνατο του Ν.Πλαστήρα) κανένας διώδυμος κομματικός σχηματισμός δεν θα προέλθει από τους κόλπους της για να εκφράσει σε αυτόνομη βάση, τα στρώματα που είχε μπορέσει να συστειρώσει. Η δυναμική της ΕΠΕΚ είχε σπρωχθεί, σε μεγάλο διαθέμα, στο ότι μπορούσε να προσφέρει άμεση διέξοδο σε σημαντικό τμήμα του εκλογικού σώματος που, εκ των πραγμάτων, δρισκόταν στο περιθώριο της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Από τη στιγμή όμως που η ΕΠΕΚ ηττήθηκε, και απομακρύνθηκε επομένως κάθε προπτική εξουσίας, το εγχείρημά της έχασε αυτόματα και τη δύναμη της πειστικότητάς του. Διανοιγόταν έτοι για την ΕΔΑ (σε συνεργασία ενδεχομένως με διάφορα κεντροαριστερά σχήματα και πολιτευτές) η δυνατότητα να επεκταθεί και να καλύψει, με άξονα συσπείρωσης την κοινή παραταξιακή ταυτότητα που είχε διαμορφωθεί μέσα από το εαμικό κίνημα ολόκληρο σχεδόν τον πολιτικό χώρο που καθόριζε η διαιρετική τομή της αντίστασης και του εμφύλιου» (Νικολακόπουλος 1985, σελ.80-82).

(λόγω της αποτυχίας του πειράματος της ΕΠΕΚ). Το γεγονός αυτό πιστοποιείται στο συγκυριακό («στιγμαίο») αλλά καθόλου τυχαίο εκλογικό αποτέλεσμα του 25% στις εκλογές του 1958. Η εκπροσώπηση όμως είναι, όπως θα αποδειχθεί στη συνέχεια, υπονομευμένη.

Η συγκρότηση της Ε.Κ. το 1961, ένα μήνα μόλις πριν τις εκλογές, θα αφαιρέσει ταχύτατα την πολιτική εκπροσώπηση του ΕΑΜογενούς λαϊκού μπλοκ από την ΕΔΑ. Στις εκλογές του 1961, η Ε.Κ., με ένα μήνα ζωής, θα λάβει, μαζί με το μικρό Κόμμα των Προοδευτικών, 33,65%, ποσοστό που αντιπροσωπεύει περισσότερους από 1.500.000 ψήφους (Νικολακόπουλος 1985, σελ.504). Τέτοιο γενικευμένο κοινωνικό-εκλογικό ρεύμα (εκλογική μετατόπιση) είναι φανερό ότι δημιουργεί άλυτα ερωτηματικά στους πολιτικούς επιστήμονες, που αναζητούν στις ίδιες τις εκλογές την αιτία. Γι' αυτό άλλωστε και πολλοί προσπαθούν να λύσουν αυτό το μυστήριο μιλώντας για «αστάθεια» των εκλογέων στην Ελλάδα. Δεν πρόκειται όμως παρά για μια απλή ταυτολογία, που εμφανίζει το αποτέλεσμα (αναπάντεχη μετατόπιση ψήφων) ως αιτία. Η τρομοκρατία («δία και νοθεία»), με την οποία η ηγεσία του «Κέντρου» ήταν σύμφωνη, προσμένοντας εκλογικά κέρδη σε βάρος της ΕΔΑ, δεν μπορεί προφανώς να είναι ούτε η μοναδική, ούτε και η βασική ερμηνεία για παρόμοιου μεγέθους κοινωνική κίνηση.

Οι βασικοί όροι, για τον υπερκερασμό της Αριστεράς από την Ένωση Κέντρου, είναι οι ιδεολογικές και πολιτικές προϋποθέσεις που έχουμε περιγράψει. Από τη στιγμή που: 1) το «πρόγραμμα» του ΕΑΜ έχει διασπαστεί και το άμεσο αιτούμενο είναι η (Εθνική Δημοκρατική) «Αλλαγή» και 2) οι σχέσεις εκπροσώπησης του ΚΚΕ με το λαϊκό συνασπισμό έχουν διαρρηχθεί σε σημαντικό βαθμό, έχει ανοίξει ο δρόμος για το πολιτικό υποκείμενο που θα προδιαλλει αυτό το άμεσο πρόγραμμα, συναρθρώνοντας το όμως σε άλλη κατεύθυνση: εκείνην της αστικής εναλλακτικής λύσης, που θα αποπειραθεί να αποτελέσει η Ε.Κ. Εφόσον το πρόβλημα είναι πλέον το «εφικτό», η Ε.Κ., ένας άφθαρτος «νεοσύστατος πολιτικός οργανισμός», εύκολα θα κατορθώσει να εμφανιστεί, στα μάτια των ηττημένων εαμογενών μαζών, περισσότερο φερέγγυος διαχειριστής αυτής της προοπτικής από ότι η ιστορικά υπονομευμένη Αριστερά. Την τάση αυτή θα εμπεδώσει η σαφώς αγωνιστικότερη πολιτική

γραμμή που θα ακολουθήσει το «Κέντρο» σε σχέση με την Αριστερά. Με βάση αυτήν τη γραμμή θα της αποσπάσει την ηγεμονία και καθοδήγηση του αντιδεξιού αγώνα («Ανένδοτος»)²¹. Από την άλλη, η ΕΔΑ, όντας ιστορικά και πολιτικά ναρκοθετημένη και ακολουθώντας αμυντική πολιτική γραμμή σταδιακά περιθωριοποιείται. Αδυνατεί να εκμεταλλευτεί τη βασική αντίφαση της Ε.Κ. (αστικό κόμμα με λαϊκές κοινωνικές προσθήσεις). Γι' αυτούς τους λόγους, μετά τη συγκρότηση της Ε.Κ., σ' ολόκληρη την περίοδο 1961-1967, την πολιτική εκπροσώπηση του εαμογενούς λαϊκού μπλοκ και της ανασύνθεσής του αναλαμβάνει πρωτευόντως το «Κέντρο» και δευτερευόντως η Αριστερά.

Η Αριστερά ουδέποτε κατόρθωσε να συλλάβει τον ιδιόμορφο χαρακτήρα του «Κέντρου». Ερμήνευσε, πάντοτε, αυτό το πολιτικό φαινόμενο μηχανιστικά, διαστρεβλωμένα, μέσα από τους παραμορφωτικούς φακούς του εκλογικισμού. Αντί να εκλάδει το «Κέντρο» σαν αυτό που ήταν στην πραγματικότητα, το κατανόησε μόνο ως εκλογικό κίνδυνο (διαρροή ψήφων) και ανάλογα το αντιμετώπισε πολιτικά. Πρόκειται για το περίφημο «σταυρικό ξήτημα», όπως το είχε ονομάσει ο Η. Ηλιού. Η εκλογική τακτική της Αριστεράς απέναντι στο Κέντρο, απόρροια της συνολικής στρατηγικής της, από το 1950 ως το 1967, ιδιαίτερα οι εκλογικοί «ελιγμοί» του '63 και '64, αλλά και η τακτική της κομμουνιστικής αριστεράς (ΚΚΕ-ΚΚΕεσ.) απέναντι στο ΠΑΣΟΚ στη μεταπολίτευση (πχ. 1981, 1985), διαπερνώνται εμφανώς από το ίδιο κόκκινο νήμα, αν και πρόκειται για δυο (Ε.Κ.-ΠΑΣΟΚ) τελείως διαφορετικά κομματικά σχήματα. Η κριτική σ' αυτήν την ενιαία ιστορικά τακτική, απόρροια του πολιτικισμού-κοινοβουλευτισμού αλλά και των επιπτώσεων της ήττας στην ελληνική μετεμφυλιακή αριστερά είναι μια άλλη υπόθεση. Στα πλαίσια αυτής της ανάλυσης, ενδιαφέ-

21. «Η ΕΔΑ, κουδαλώντας και το κόμπιλεξ του ηττημένου, δεν κατορθώνει να μπει μπροστά στην αντιπαράθεση της ελληνικής κοινωνίας, αλλά μεταβάλλεται σύντομα σε ουρά του Παπανδρέου και του Κέντρου [...]. Τον αγώνα ενάντια στη Δεξιά θα τον αναλάβει πολιτικά το Κέντρο και ο «Γέρος», ενώ οι αριστεροί θα είναι νεροκουβαλητές και τα θύματα. Από τότε, τουλάχιστον οι μισοί αριστεροί και εαμογενείς ψηφοφόροι μεταναστεύουν μόνιμα πια στο Κέντρο και αργότερα στο ΠΑΣΟΚ» (Καραμπελιάς, στο Λιβιεράτος-Καραμπελιάς 1985, σελ.102).

ρει το πρόβλημα από μιαν άλλη οπτική γωνία: της πολιτικής εκπροσώπησης του ΕΑΜογενούς κοινωνικού μπλοκ μετεμφυλιακά και της στεβλής – αντεστραμμένης κατανόησης του φαινομένου του «Κέντρου» από την Αριστερά. Ο Η.Ηλιού είχε διατυπώσει πολύ καθαρά αυτό το πρόβλημα (το «σταυρικό ζήτημα»), αν και από το εσωτερικό της κοινοδουλευτικής λογικής: «Είχα χαρακτηρίσει έτσι το μόνιμο ζήτημα, που ανατάραξε και διασπούσε τις γραμμές μας σε κάθε εκλογές, ήδη από το 1952, με το “τι Παπάγος, τι Πλαστήρας”, και ύστερα, το 1958, με το σπάσμο του μετώπου με το Μαρκεζίνη. Και τότε, αν και τελικά πήραμε 79 βουλευτές, πάλι μεγάλος σάλος είχε δημιουργηθεί μέσα στην Αριστερά για την εκλογική μας γραμμή. Η ίδια διχογνωμία και ταλάντευση, με την ιδιομορφία της κάθε φορά, εμφανίστηκε και στις εκλογές του 1961, του 1963... και του 1964. Είχε επίσης εμφανιστεί, σε μικρότερη έκταση, και στις ανατληρωματικές εκλογές της Βουλής του 1952-1955 (Εδρου, Δράμας, Θεσσαλονίκης κλπ.). Το σταυρικό, όπως το χαρακτηρίζει, ζήτημα ξεκινούσε από τις ακόλουθες καταστάσεις και διαπιστώσεις. Η Αριστερά δεινοπαθούσε από τις πιέσεις της Δεξιάς και των παρακρατικών. Σε κάθε εκλογική αναμέτρηση παρουσιάζονταν η ευκαιρία να απαλλαγεί ενδεχομένως από τον δραχνά αυτόν, αν δρισκόταν τρόπος να προστεθούν, κάτω από τη μια μορφή ή την άλλη, οι ψήφοι του Κέντρου και της Αριστεράς, οπότε περνούσαν, ή πιστεύονταν ότι θα μπορούσαν να περάσουν, τους ψήφους της Δεξιάς και να τη φέρουν μειοψηφία. Αυτή ήταν η μια τάση. Η άλλη τάση ήταν ν' αναδειχθεί ισχυρή η Αριστερά, έστω κι αν μ' αυτό τον τρόπο ο αντικειμενικός σκοπός να φύγει η Δεξιά από την εξουσία, απομακρύνονταν ή διακινδύνευε. Έτσι, καθώς παρουσιάζονταν το ίδιο ζήτημα, της εκλογικής τακτικής, σε κάθε εκλογές, και προκαλούσε μεγάλη διαταραχή και διασπάσεις στο Κόμμα, ήταν πράγματι το μόνιμο σταυρικό ζήτημα της Αριστεράς [...]» (γράμμα Η.Ηλιού προς το ΚΚΕ, Αυγή 16-2-75, στο Δημητρίου 1975α, σελ.165).

Αλλά και στις αναλύσεις των ΕΔΑ-ΚΚΕ, σχετικά με τις κοινωνικές δυνάμεις που εκφράζει το «Κέντρο», είναι φανερή η απόσταση από την πραγματικότητα. Η ανάγκη πολιτικής οριοθέτησης οδηγεί σε χονδροειδές και σχηματικές «θεωρητικοποιήσεις», σύμφωνα με τις οποίες το «Κέντρο» εκφράζει την

«εθνική αστική τάξη», «τα μεσαία στρώματα» κλπ²². Βέβαια οι διατυπώσεις αυτές δεν επέχουν θέση θεωρητικής ανάλυσης για το «Κέντρο». Είναι αναλύσεις που πρωτίστως υποδηλώνουν το άγχος εξορχισμού του «Κέντρου», της βολικής κατασκευής ορίων μεταξύ ΕΔΑ-Ε.Κ. Σύμφωνα με αυτά τα σχήματα, η ΕΔΑ-ΚΚΕ είναι το «κόμμα της εργατικής τάξης» και η Ε.Κ. οιδήποτε άλλο. Δεν είναι δύσκολο να διακρίνουμε σ' αυτές τις διατυπώσεις τη μηχανιστική θέση, σύμφωνα με την οποία, «κάθε τάξη γεννιέται μ' ένα κόμμα κολλημένο στην πλάτη της, σαν ταυτότητά της, που σε κάθε περίπτωση αντιπροσωπεύει “συνειδητά” τα αποκλειστικά της συμφέροντα» (Πουλαντζάς 1979b). Δεν είναι βέβαια τυχαίο ότι αντίστοιχες κριτικές θα απευθύνονται στο ΠΑΣΟΚ μεταπολεμευτικά οι πιο διαφορετικές πλευρές της Αριστεράς (επίσημης και ανεπίσημης)²³.

4.2.2. Κριτική των βασικών προσεγγίσεων του «Κέντρου» φαινομένου

Αναλύοντας το «κεντρώο φαινόμενο» και τις συγκεκριμένες κοιματικές μορφές του «Κέντρου», θα σταθούμε κριτικά στις

22. Σταχυολογούμε ενδεικτικά: «Εγώ δεν έβαλα σαν σκοπό μου να αναλύσω την κοινωνική διάρροωση του πολιτικού συγκροτήματος που λέγεται Κέντρο [...] Όμως η λεγόμενη εθνική μπονδζουαζία στο μεγαλύτερο της μέρος πιθανόν κατοικοεδρεύει σ' αυτό το Κέντρο» (Μάρκος Βαφειάδης 1958, στο Δημητρίου 1975, τόμος Α' σελ.196) // [...] Κάτω από τις κινήσεις των κοιμάτων του Κέντρου πρέπει να δούμε τις ζυμώσεις, αλλαγές και αγκατατάξεις ποιι συντελούνται μέσα στα μεσαία στρώματα και την εθνική αστική τάξη, που πολιτικός τους εκπρόσωπος είναι τα κόμματα αυτά» (Λεωνίδας Στερίγκος, Δεκέμβρης 1960, Νέος Κόσμος, στο Δημητρίου 1975, σελ.495) // [...] πρέπει πριν απ' όλα να αναζητηθούν οι κοινωνικές δυνάμεις που χρειάζονται στη σημερινή. Και όλα δείχνουν ότι τέτοιες δυνάμεις είναι η μεσαία αστική τάξη και ορισμένα από τα πιο εύπορα μικροαστικά στρώματα [...] Αυτή είναι η μόνιμη και σταθερή κονωνική βάση, το κοινωνικό στήριγμα του Κέντρου στην Ελλάδα» (Γράμμα του Σταύρου Καρά προς το ΠΓ της ΚΕ των ΚΚΕ 30.3.1966, στο Δημητρίου 1975α, σελ.353).

23. Μόνη εξαίρεση, ίσως, αποτελεί ο Ηλίας Ηλιού, το πολιτικό «ένστικτο» του οποίου τον επιτρέπει να συλλαμβάνει σωστά αν και μερικά αυτό το πρόβλημα: «Δημιουργούμε με τη στενοχεφαλιά το δογματισμό και την ακηδία μια σοιαλδημοκρατία από τις σάρκες μας. Κόσμος που μας ανήκε και έπρεπε να είναι δικός μας αποξενώντας συναισθηματικά. Μήν έχουμε αυταπάτες. Το φαινόμενο Σοφιανότουλου, Γεργοφριάδη κλπ. που μόλις έκοψαν διούλιαξαν, δεν επαληθεύεται από την πρόσφατη πείρα. Το 1964 δεν είναι 1951. Ο Τσιριμώκος μας έκανε πελώρια ζημιά. Δε διούλιαξε. Μας ζήμιαξε» (Η.Ηλιού 1964, στο Δημητρίου 1975α, σελ.196).

τρεις βασικότερες -κατά τη γνώμη μας- απόπειρες ερμηνείας του κεντρώου φαινομένου (Meypaud 1966, Χαραλάμπης 1985, Νικολακόπουλος 1985).

Η «κεντρώα» ιδιομορφία πριν απ' όλα διαφαίνεται στο γεγονός ότι αυτός ο πολιτικός χώρος έχει εκλείψει από την πολιτική σκηνή όλων, σχεδόν, των ευρωπαϊκών (και όχι μόνο) χωρών (πίνακας 49 στο υποκεφάλαιο 5.9.). Ας παρακολουθήσουμε στο σημείο αυτό την άποψη του Ζαν Μεύνω: «Το φαινόμενο του Κέντρου ερμηνεύεται δυσκολώτερα από την Δεξιά. Εκείνο που προκαλεί κατάπληξη είναι λιγότερο η ύπαρξη από τη σημασία του. Επί πολλά χρόνια η αντίθεση Συντηρητικοί-Φιλελεύθεροι εδέσποζε την ελληνική πολιτική διαμάχη και οι δεύτεροι αποτελούσαν εξ ορισμού την Αριστερά της πολιτικής ζωής. Είναι μια κατάσταση, της οποίας το αντίστοιχο υπάρχει σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες και κατά πρώτο λόγο στην Αγγλία. Όμως στις περισσότερες περιπτώσεις, οι Φιλελεύθεροι υποχρεώθηκαν να παραχωρήσουν λίγο ως πολύ την θέση των, σαν μια από τις βασικές πολιτικές δυνάμεις, στην Αριστερά που εγέννησε η διοικητική επανάσταση. Συμπερασματικά, η κίνηση που τους αθούσε προς το Κέντρο τους αφαιρούσε μέρος της σημασίας των (και ορισμένες φορές, σχεδόν κάθε σημασία). Στην Ελλάδα, αντίθετα, σήμερα το Κέντρο διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία» (Meypaud 1966, σ.136-137). Την ίδια ακριβώς επισήμανση τονίζει κι ένας άλλος πολιτικός επιστήμονας, ο Μωρίς Ντυβερζέ, όταν υποστηρίζει ότι η έννοια του «Κέντρου» είναι ανύπαρκτη στην πολιτική σκηνή²⁴.

Που οφείλεται, λοιπόν, η ελληνική προδικτατορική ιδιομορφία; Ο Μεύνω παρακάμπτει το ερώτημα που θέτει ο ίδιος, συγχέοντας το πολιτικό προσωπικό του κόμματος με την κοινωνική εκπροσώπηση που αναλαμβάνει: «Η νεόκοπη Δεξιά θ' απορροφήσει όλα τα παλαιά στελέχη που δέχονται να υποτα-

24. [...] το Κέντρο δεν υπάρχει πολιτικά: μπορεί να υπάρχει ένα κόμμα του Κέντρου [XB-GM: με την έννοια του «γεωμετρικού χώρου» -όρος του Ντυβερζέ] αλλά όχι μια κεντρώα τάση, μια κεντρώα ιδεολογία» (Duverger 1976, σελ.303)// Δεν είναι τυχαίος ο τρόπος, με τον οποίον αντιλαμβάνεται το «Κέντρο» στην Ελλάδα, ένας από τους πιο γνωστούς πολιτικούς αναλυτές, ο γάλλος Αντρέ Φονταίν. Στο βιβλίο του, «Ιστορία της ύφεσης 1962-1981», αναφέρομενος στους λόγους του απρόλιανον πραξικοπήματος, γράφει: «Όλος ο κόσμος περιέμενε τη νίκη της Ένωσης Κέντρου, δηλαδή της αριστεράς που είχε σαν ηγέτη τον Γεώργιο Παπανδρέου [...]! (Φονταίν 1984, σελ.102).

χθούν στα συνθήματα και τη κυνεργητική της μεθοδολογία. Όσο για τα στελέχη που δεν θέλουν να ενδώσουν σ' αυτές τις μεταβολές, η Ριζοσπαστική Ένωση θα προσπαθήσει, και συχνά μ' επιτυχία, να υποκλέψει τους οπαδούς τους. Έτοιμοι από τον ίδιο χρόνο δεν θα κατορθώσουν να εξασφαλίσουν την πολιτική τους επιβίωση παρά μόνο αφού δέχθηκαν να προσχωρήσουν στο Κέντρο, υπό την ηγεσία ενός αρχηγού που κι εκείνος, καθώς θα δούμε, δεν εδίσταζε να δειξει αυταρχικότητα» (Meypaud 1966, σελ.135). Καθώς φαίνεται, αντιλαμβάνεται ότι δεν υπάρχουν οι κοινωνικές προϋποθέσεις που να εξηγούν την αυθύπαρκτη σημασία του «Κέντρου». Πράγματι, ενώ δεν υπάρχει «κεντρώο κοινωνικό μπλοκ», «κεντρώες» -κοινωνικά και ταξικά- μάζες, «κεντρώα» ιδεολογία, σε αντιπαράθεση με τη φιλελεύθερη, τη σοσιαλιστική, τη σοσιαλδημοκρατική, την κομμουνιστική κλπ., ο Μεύνω δεν συνεχίζει το συλλογισμό του, για να ανακαλύψει πού έγκειται τελικά αυτή η ελληνική ιδιομορφία, αλλά παρακάμπτει το πρόβλημα αναλύοντας (σωστά) το πολιτικό προσωπικό.

Ας παρακολουθήσουμε όμως μια άλλη ανάλυση του «κεντρώου» φαινομένου, που δεν ξεφεύγει, κατά τη γνώμη μας, από τον πολιτικισμό. Ο Δ.Χαραλάμπης (1985) διαβλέπει τη λαϊκή δυναμική που εκδηλώνεται με τον «Ανένδοτο», δυναμική, που, όπως έχει αναλύσει, εδράζεται στην αντίφαση της Ένωσης Κέντρου, να αποτελεί αστική εναλλακτική λύση και, συγχρόνως, έκφραση λαϊκών στρωμάτων: «Οι λαϊκές δυνάμεις που εκφράστηκαν με τον “ανένδοτο” ήταν οι δυνάμεις έναντι των οποίων στρεφόταν η στρατηγική του Καρδαμανλή, την πολιτικοποίηση των οποίων προστάθησε να εμποδίσει με θεσμικά και οικονομικοπολιτικά μέτρα (προτάσεις αναπροσαρμογής Συντάγματος, προσέλκυση ξένου κεφαλαίου, σύνδεση με Κοινή Αγορά κλπ.). Η Ε.Κ. ήταν τουλάχιστον στο επίπεδο της ηγεσίας της, αποτέλεσμα της εφαρμογής μιας - διαφορετικής από τη λύση Καρδαμανλή - επίσης προληπτικής στρατηγικής (ρόλος ΗΠΑ και μοναρχίας στη δημιουργία της Ε.Κ., ταξική τοποθέτηση των δουλευτών και της ηγεσίας του Κέντρου κλπ.), άσχετα αν η έκφραση των λαϊκών δυνάμεων ξεπέρασε τα όρια στα οποία ήθελε να κρατηθεί η Ε.Κ. και τα όρια μέσα στα οποία ήθελαν να την περιορίσουν η μοναρχία και τα αστικά συμφέροντα» (Χαραλάμπης 1985, σελ.136). Οι ίδιες όμως αν-

τές λαϊκές δυνάμεις που ξεπέρασαν κάποια στιγμή την Ένωση Κέντρου και τις οποίες η τελευταία είχε αποστάσει κυρίως από την ΕΔΑ και φυσικά τον εαμογενή χώρο χαρακτηρίζονται, ανεξήγητα, από τον Χαραλάμπη αντικομμουνιστικές: «Ένα ακόμη ιδεολογικό στοιχείο του νέου λαϊκισμού [Σ.Σ: εννοεί της Ε.Κ.] τον καθιστούσε ιδιαίτερα επικίνδυνο. Το γεγονός, ότι ο αντικομμουνισμός - παρ' όλο που και η ηγεσία και η Ε.Κ. σαν σύνολο παραγόντων, και οι μάζες που την υποστήριζαν ήταν αντικομμουνιστικές - δεν αποτελούσε τον ποιοτικό, ιδεολογικό συνδετικό κρίκο αυτής της νέας, ακόμα αυθόρυμης κοινωνικής συμμαχίας» (όπ.π., σελ.147).

Λίγο αργότερα, στην κριτική του για την πολιτική της Ε.Κ., ως κυβέρνησης, θα διατυπωθεί ο εξής συλλογισμός: «Και βέβαια δεν έγινε κανένας λόγος για νομιμοποίηση του ΚΚΕ [...] Το ίδιο ίσχυε και για το ΕΑΜ, η αναγνώριση του οποίου ήταν πολιτικά περισσότερο ακόμη επικίνδυνη, μια και που μπορούσε να οδηγήσει σε βαθύτερη πολιτικοποίηση των λαϊκών μαζών, δημιουργώντας μια ιδεολογική συνέχεια στη κοινωνική βάση μεταξύ ΕΑΜ και “ανένδοτου”, πράγμα τελείως αντίθετο με τη πολιτική στρατηγική που ήθελε να εφαρμόσει η Ε.Κ.» (όπ.π., σελ.162). Είναι όντως περίεργο το πώς «αντικομμουνιστικές» μάζες μπορούν να πολιτικοποιηθούν αναγνωρίζοντας τον εαυτό τους στην εαμική ιδεολογία, αλλά και στην «συνέχειά» της (εκτός βέβαια κι αν αυτή η «συνέχεια» είναι πραγματική). Η απουσία της έννοιας του «κοινωνικού μπλοκ» και της «σχέσης εκπροσώπησης» οδηγεί το Χαραλάμπη στην ίδια με τον Μεγάνω υπέρδραση: να συγχέει, πολλές φορές στην ανάλυσή του για το Κέντρο, το πολιτικό προσωπικό του με την κοινωνική εκπροσώπηση, που αντικειμενικά έχει αναλάβει το κόμμα αυτό, τις κοινωνικές προσδοκίες και την ιδεολογία των λαϊκών μαζών που τη στηρίζουν.

Μια διαφορετική θέση για την ερμηνεία του φαινομένου του «Κέντρου» υποστηρίζει ο Η.Νικολακόπουλος (1985). Εξηγεί το Κέντρο σαν αποτέλεσμα μιας διπλής οριοθέτησης: ως προς τη Δεξιά, το Κέντρο οριοθετείται με βάση τη προπολεμική σύγκρουση Βενιζελισμού (αντιμοναρχισμού)-Μοναρχίας. Ως προς την Αριστερά, οριοθετείται με βάση την αντίθεσή του στη

σύγκρουση του Εμφυλίου²⁵. Η θέση αυτή είναι απόρροια της αποδοχής του σχήματος των διαιρετικών τομών (Εθνική Επανάσταση-Βιομηχανική επανάσταση) των Lipset-Rokkan (1967). Το σχήμα αυτό αποτελεί κατά τη γνώμη μας μια, μάλλον, δομικιστική προσέγγιση της κοινωνικής κίνησης (Βερναρδάκης & Μαυρής 1987a). Θα σταθούμε όμως συγκεκριμένα σε δύο ζητήματα: αν οι δύο βασικές διαιρετικές τομές, που ενστερνίζεται και ο Η.Ν., είναι θεμελιακές γιά τη διαμόρφωση των πολιτικών κομμάτων, γιατί το φαινόμενο του «Κέντρου» αποτελεί ελληνική ιδιομορφία και όχι μια γενικευμένη τάση σ' όλη την Ευρώπη; Το δεύτερο ζήτημα αφορά στη διατήρηση των παλαιών προπολεμικών διαιρέσεων (κυρίως την οριοθέτηση σε σχέση με τη Μοναρχία) που ο Η.Ν. θεωρεί καθοριστική για την εξήγηση του «Κέντρου». Έχουμε εξηγήσει γιατί θεωρούμε την ΕΑΜική Επανάσταση 1941-44 και την επόμενη περίοδο 1945-49, ως την βασική τομή της ελληνικής κοινωνίας, που κατάργησε, ιδεολογικά και πολιτικά, κάθε προπολεμική διαιρεση. Ας δούμε, όμως, σχετικά με το ίδιο ζήτημα, την άποψη ενός πολιτικού επιστήμονα, όπως ο Ζαν Μεϋνώ: «[...] ο πόλεμος και η κομμουνιστική ανταρσία είχαν σαν αποτέλεσμα την προσέγγιση προς την μοναρχία - προσέγγιση που, ανάλογα με τις περιπτώσεις, υπήρξε λιγότερο ή περισσότερο στενή - πολλών πολιτικών ανδρών, οι οποίοι διεπνέοντο άλλοτε από αντιμοναρχικά φρονήματα, πολιτικών τόσο διαφορετικών, όσο ο Π.Κανελλόπουλος και ο Γ.Παπανδρέου.

Μπορούμε να δεχθούμε ότι αυτό συνέβη με τους περισσότερους αντιμοναρχικούς οι οποίοι στα κοινωνικά θέματα είχαν

25.. «Κεντρικό σημείο για τη διαμόρφωση ενός τριπαραταξιακού συστήματος αποτέλεσε φυσικά η αυτόνομη συγκρότηση ενός συγκεκριμένου παραταξιακού χώρου που πήρε την ονομασία “Κέντρο” και ο οποίος οριοθετείται με κάποια σχετική σαφήνεια -αν και με διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετικό επίπεδο- από τα δύο “άκρα”. Για την οριοθέτηση του από την Αριστερά χρησιμοποιείται η διαχωριστική τομή του εμφυλίου, ενώ για τη διαφοροποίησή του από τη Δεξιά καθοριστικό όρόλι εξακολουθεί να πάιζει η αναφορά στον Εθνικό Δικασμό [...] Το Κέντρο στήριξε αρχικά τη ζωτικότητά του στο γεγονός ότι ο εμφύλιος πόλεμος δεν μπορούσε να εξαλείψει ούτε να υποκαταστήσει ολοκληρωτικά τις διαιρέσεις και τα σύμβολα του Εθνικού Δικασμού -ενός δικασμού που και χρονικά δεν ήταν απομακρυσμένος αλλά και είχε συναρρυθμωθεί, στο επίπεδο της λαϊκής δάσης, με άλλες καθοριστικές διαιρετικές τομές» (Νικολακόπουλος 1985, σελ.73).

συντηρητικές τάσεις. Με άλλα λόγια ο φόρος του κομμουνισμού ενίσχυσε την υπόθεση της μοναρχίας που εθεωρήθη και δίκαια, δεδομένης της σημερινής αφοσιώσεως του στρατού προς το Στέμμα, θεμέλιο της καθεστηκίας τάξεως. Έκτοτε οι αντιμοναρχικοί που ευνοούν την κρατούσα κοινωνική κατάσταση δεν φαίνεται ν' αποτελούν αυτόνομο και εξειδικευμένο τομέα του ελληνικού πολιτικού κόσμου. Προσεχώρησαν σε ένα από τα δύο συντηρητικά κόμματα, το φιλελεύθερο κόμμα κυρίως, και δέχονται προς το παρόν τον μοναρχικό θεσμό, καίτοι δεν τρέφουν κανένα μυστικιστικό θαυμασμό για την δυναστική αρχή και κανένα θρησκευτικό σεβασμό προς το σημερινό φορέα του Στέμματος. Υπενθυμίζουμε ότι την στιγμή που τα Ανάκτορα έδειχναν ανοικτά την εύνοια των προς την EPE, ο ίδιος ο Παπανδρέου, ενώ επέκρινε τη στάση αυτή της μοναρχίας, εδήλωνε ότι ανέμενε εκ μέρους της την αποκατάσταση της ομαλότητος» (Meypaud 1966, σελ.321)²⁶.

Η διάλυση του ιστορικού «Κέντρου» της προπολεμικής περιόδου, που είναι προφανώς ταυτόσημη διαδικασία με την υπέρβαση της διαιρετικής τομής του διχασμού, επιτυγχάνεται και με την συγκρότηση των πολιτικών εκφράσεων του αστικού

26.. Την νέα αυτή πραγματικότητα αναγνωρίζουν οι πιο σημαντικοί εκπρόσωποι των δύο «άκρων» της εποχής: «Ο δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος έκαθαρίσει κάπως τις τάσεις και κατευθύνεις των Ελλήνων. Η κατοχή ήταν ένα φοβερό σχολείο, μεγάλο σχολείο αλλά φοβερό και τραγικό, που έκανε άλλους να τραβήξουν αριστερότερα και άλλους, που θα είχαν όμως τη διάθεση να είναι προοδευτικοί, από αντίδραση προς το ΕΑΜ, προς το ΚΚ, τους έκανε να τραβήξουν δεξιά. Και πάλι όμως, δεν μπορούμε να πούμε ότι όλοι αυτοί που δεν συμμερίστηκαν το καθοδηγημένο από το ΚΚ, ΕΑΜ [...] ήταν δεξιοί. Υπήρχαν κάθε λογής αποχρώσεις κεντρώων και δεξιών» (Παναγιώτης Κανελλόπουλος 1988) // «Προπολεμικά το ιστορικό κόμμα των φιλελευθέρων εκπροσώπους στην Ελλάδα τις κορυφές της χρηματιστικής οιλιγαρχίας. Με τις κοινωνικές όμως ανακατατάξεις που πραγματοποιήθηκαν στο διάστημα της 4ης Αυγούστου και πριν απ' αυτή και στο διάστημα της κατοχής και μέσα στο Δεκέμβρη, οι κύριοι παράγοντες της πλουτοκρατικής οιλιγαρχίας, βλέποντας την απειλή, που φούντωνε από το σήκωμα του λαϊκού κινήματος, τράβηξαν δεξιά, κάτω από το πολιτικό επιστέγασμα της μοναρχίας, για να μπορέσουν με ενωμένες δυνάμεις ν' αντιμετωπίσουν καλύτερα τη λαϊκή απειλή. Αυτό το δείχνει το γεγονός, ότι ο Γονατάς, Παπανδρέου, Αλεξανδρής, Χατζηκυριάκος, δηλαδή παράγοντες πολιτικοί-οικονομικοί, που πριν ανήκανε στους φιλελευθέρους είτε στον αστερισμό τους, τράβηξαν δεξιά, επιδιώκοντας ένα συνασπισμό των δυνάμεων της αντίδρασης» (Ζαχαριάδης 1945, σσ.67-68).

κοινωνικού μπλοκ, του Ελληνικού Συναγερμού και της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης.

Η συγκρότηση του Ε.Σ., πολιτική έκφραση της διαιρέσεως, στο κοινωνικό επίπεδο, της ταξικής συμμαχίας της «Δεξιάς», υπήρξε σύμφωνα με τον Νικολακόπουλο: «[...] η πρώτη συνειδητή, συστηματική και με ευρεία απήχηση πρασπάθεια για να υποταχθεί ο Εθνικός Διχασμός στις διαιρέσεις που προέκυψαν από τον εμφύλιο πόλεμο [...] Ο Ε.Σ. κατόρθωσε να συγκεντρώσει σημαντικό τμήμα της λαϊκής βάσης που εκφραζόταν παραδοσιακά από την βενιζελική παράταξη (Νικολακόπουλος 1985, σελ.77). Η διάλυση του «Κέντρου» αντανακλάται και στην πόλωση του αστικού πολιτικού προσωπικού, ως «προσχώρηση στον Ε.Σ. πληθώρας στελέχων με βενιζελική προέλευση» (όπ.π.), αλλά και στην υποστήριξη του Ε.Σ. από παραδοσιακά στηρίγματα της βενιζελικής παράταξης όπως το BHMA, τα NEA, ο Ελληνικός Βορράς²⁷. Η τάση αυτή θα ολοκληρωθεί με την δημιουργία της EPE (4.1.1956). Για πρώτη φορά η υπέρβαση του Εθνικού Διχασμού τίθεται και στο επίπεδο των διακηρυγμένων στόχων του κόμματος²⁸. Η εμφανής

27.. «[...] σημαντικότατο ήταν το γεγονός ότι όταν σχηματίστηκε ο “Ελληνικός Συναγερμός” υπό τον Παπάγο, νικητή του εμφυλίου, τάχθηκε υπέρ του Στρατάρχου το Συγκρότημα του “Βίηματος” (Δ.Απτεράκης) και αγωνίσθηκε για την επικράτηση του. Το παράδειγμα αυτό ακολούθησαν τα περισσότερα στελέχη του «Κέντρου». Προσχώρησαν στο “Συναγερμό” ο Τσουδερός, ο Γ.Παπανδρέου, ο Γονατάς, ο Ζερδός, ο Αλεξανδρής, ο Αβέρωφ, ο Εξηγητάρης, ο Κ.Τσάτσος. Επιστρέφοντας στον “Συναγερμό” μεταμορφώθηκε σε “Συνασπισμό” των κυρίων πολιτικών δυνάμεων της χώρας και άρχισε η κοπιώδης, μακριά, και δύσκολη αναστύλωση του Εθνους από τα ερείπια του είχε αφήσει πίσω του ο εμφύλιος σπαραγμός» (Βλάχος 1986, τόμος Γ' σσ.15-17)// Οπως φάνηκε στις εκλογές του 1952: «[...] Το κυριότερο στοιχείο που προσέδωσε νέα όψη στον Ε.Σ. ήταν οι ομαδικές προσχώρησεις, αμέσως μετά την προκήρυξη των εκλογών, ενός μεγάλου αριθμού πολιτευτών της κεντρώας παράταξης -από τους οποίους 40 περίπου συμπεριλήφθησαν στους εκλογικούς συνδικαλισμούς τους- με επικεφαλής τον Εμμ. Τσουδερό (Νικολακόπουλος 1985, σελ.196) // Από τους 300 υποψήφιους του Ε.Σ. το 1952, 171 είχαν πολιτευτεί με τον Ε.Σ. το 1951, 34 πολιτεύονταν για πρώτη φορά, 26 προέρχονταν από το Λαϊκό Κόμμα και γενικά από την αντιβενιζελική παράταξη, 69 (ποσοστό 23.0%) προέρχονταν από τις διάφορες συνιστώσεις του «Κέντρου» (Νικολακόπουλος 1985, υποσημείωση 12) // Βλέπε επίσης τις «7 συνιστώσεις» του Ε.Σ. που διακρίνει ο Γρ. Δασφήνης (όπ.π., σελ.197).

28.. Στις προγραμματικές δηλώσεις του Ο.Κ.Καραμανής αναφέρει: «Αι δύο διακηρύκαια παρατάξεις, αίτινες προέκυψαν από τον διχασμό του 1915,

κατάργηση της αντίθεσης του Εθνικού Διχασμού επισημαίνεται και από μια σημαντική προσωπικότητα της μετεμφυλιακής Δεξιάς, τον Κωνσταντίνο Τσάτσο. Ο «φιλόσοφος» του αντικομμουνισμού έγραψε το 1952: «το Κέντρον ως τμήμα της αντικομμουνιστικής παράταξης, όχι ως αυτελής παράταξη, ανάμεσα στην κομμουνιστική και στην αντικομμουνιστική, αποκτά μιαν ιδιαίτερη σημασία. Κύριος σκοπός του είναι και δεν μπορεί να είναι άλλος από την καταπολέμηση του κομμουνισμού. Ο βασικός λοιπόν σκοπός του θα είναι κοινός με όλα τα κόμματα της αντικομμουνιστικής παράταξης. Οι διαφωνίες δημιουργούνται πέρα από αυτόν τον κοινό βασικό σκοπό, κατά πρώτο λόγο στη μέθοδο για την επίτευξη του κοινού αυτού βασικού σκοπού και κατά δεύτερο λόγο σε άλλους πολιτικούς σκοπούς που δεν αποτελούν σήμερα το πρώτο θέμα [...]】 Το Κέντρον, είτε θέλει, είτε δεν θέλει, για να μείνει πιστό στην επιδίωξη του σήμερα πρωταρχικού σκοπού, που είναι η καταπολέμηση του κομμουνισμού, δεν είναι δυνατόν να αποτελεί πια μια τρίτη παράταξη. Αποτελεί μια μερίδια, την πιο προδευτική, την πιο συγχρονισμένη μέσα στο πλαίσιο της εθνικής παράταξης. Μέσα στην οξύτητα του σημερινού αντικομμουνιστικού αγώνα μόνο δύο παρατάξεις χωρούν. Το Κέντρον μπορεί και πρέπει να υπάρχει ως τμήμα της μιας παράταξης, της αντικομμουνιστικής» (Τσάτσος 1952, σσ.182-183)²⁹. Άλλα και ο ίδιος ο Γ.Παπανδρέου, λίγο πριν ιδρύσει την Ε.Κ. (το 1960-61), διαπραγματεύόταν την ένταξή του στην ΕΡΕ και, όπως αναφέρει ο Σ.Λιναρδάτος, δήλωνε: «Θα κάνωμεν πολιτικήν και εκλογικήν συνεργασίαν με τον Καραμανλή. Τα στρατόπεδα θα είναι δύο: από το ένα μέρος θα είμεθα οι εθνικόφρονες, από το άλλο μέρος οι κομμουνισταί. Θα κάνωμε τας εκλογάς με τους χωροφύλακες και με το πιστόλι στο χέρι» (Λιναρδάτος 1986a)

Οι παλιές αντιθέσεις έχουν, λοιπόν, αρθεί. Η διάκριση μο-

ετερμάτισαν ιστορικώς από μακρού χρόνου την αποστολήν των (υπ.ΧΒ-ΓΜ)» (Λιναρδάτος 1978b, σελ.48)// Βλέπε επίσης Νικολακόπουλος 1985, σελ.77, 196-197).

29.. Την ίδια αντίληψη για το ρόλο του «Κέντρου», το οποίο και υποστήζει εκείνη την περίοδο (μετά τις εκλογές του 1958), αναπτύσσει και ο Γ.Ράλλης (1958) στην μπροστούρα του: «Οι δυο δρόμοι: δημοκρατία-κομμουνισμός».

ναρχικών-αντιμοναρχικών της προπολεμικής περιόδου δεν αποτελεί θεμελιακή διαφορά για τη δικαιολόγηση του πολιτικού χώρου του «Κέντρου». Το διατακτικό σχήμα Δεξιά-Κέντρο-Αριστερά της προδικτατορικής περιόδου δεν είναι παρά μια τοπογραφική αναπαράσταση της κοινωνικής πόλωσης στη πολιτική σκηνή³⁰. Ο πολιτικός χώρος του «Κέντρου» δεν είναι, ούτε η συμπύκνωση του αντιμοναρχισμού (άλλωστε υπάρχει και η φιλοβασιλική πτέρυγα της Ε.Κ. υπό τον Σ.Βενιζέλο), ούτε, όμως, και μια περιεργή πολιτική έκφραση μιας «κεντρώας» κοινωνικής συμμαχίας με αντικομμουνιστικό μάλιστα χαρακτήρα. Η ερμηνεία που έχουμε δώσει για το «Κέντρο», νομίζουμε ότι ενισχύεται από την ανάλυση των συγκεκριμένων βασικών κομματικών του μορφών, τόσο της ΕΠΕΚ όσο και της Ε.Κ.

4.2.3. Οι συγκεκριμένες βασικές κομματικές μορφές του «Κέντρου»: Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου (ΕΠΕΚ) και Ένωση Κέντρου (Ε.Κ.)

Η ΕΠΕΚ ιδρύθηκε από τον Ν.Πλαστήρα, τον Ιανουάριο του 1950, ελάχιστους μήνες μετά την λήξη του εμφύλιου³¹. Η ίδια ΕΠΕΚ, δηλαδή το «Κέντρο» της περιόδου 1950-1952³², ερμηνεύει την εμφάνιση της ως εξής, στην δεύτερη παράγραφο των προγραμματικών της κατευθύνσεων: «Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Η

30.. Είναι ενδεικτική νομίζουμε, για τη δυσκολία να οριστεί επιστημονικά η έννοια «κέντρο», η παρακάτω διατύπωση: [...] Η διάταξη Δεξιά- Κέντρο-Αριστερά έπαψανε έτσι τη μορφή μιας προφανούς και παγιωμένης πραγματικότητας, παρόλο που περιείχε πολλά διαφορούμενα και αμφιστημές, ιδιαίτερα ως προς τα ακριβή όρια ανάμεσα στις πολιτικές παρατάξεις δηλαδή ουσιαστικά ως προς όρια του Κέντρου. Αυτή όμως η ασφάεια των ορίων δημιουργούσε την αίσθηση του συνεχούς, παγίων τη γραμμική διάταξη Δεξιά-Κέντρο-Αριστερά και έτεινε να μεταβάλλει τις παρατάξιακές ταυτίσεις σε ιδεολογικές ποθετήσεις» (Νικολακόπουλος 1985, σελ.73)// Βλέπε επίσης την αδημοσίευτη μέχρι τον θάνατό του συνέντευξη του Π.Κανελλόπουλου (1988).

31.. Για την ίδρυση της ΕΠΕΚ και το πολιτικό παρασκήνιο, δέλτε Λιναρδάτος 1977, σσ.25-34, 72-78, 84-87// Νικολακόπουλος 1985, σελ.161.

32.. «Αν και από πολλές απόψεις το πρόγραμμα του στρατηγού Πλαστήρα είναι κεντρο-αριστεράς εμπνεύσεως, εκρίναμε προτιμότερο, με το δεδομένο της συνήθους πελατείας του, να ταξινομήσουμε το κόμμα αυτό μεταξύ των σχηματισμών του Κέντρου [...]» (Μεγανδ 1966, σελ.86).

ΕΠΕΚ ανεπήδησε μέσα από τας φλόγας και τας συμφοράς, τους στεναγμούς και τα δάκρυα, μακροχρόνιου και σκληρού εμφυλίου πολέμου, τον οποίον επέβαλεν εις τον Λαόν το ΚΚΕ. Ο πόλεμος αυτός ημπορούσεν ασφαλώς, ύστερα μάλιστα από τας απεράντους θυσίας του Εθνους, κατά τον παγκόσμιον πόλεμον και κατά την περίοδον της κατοχής και της δουλείας, να οδηγήσει την Ελλάδα εις τον τάφον, χωρίς την ακατάβλητον αντοχήν του λαού μας και το πνεύμα της θυσίας, που ανέκαθεν τον διέκρινε και εξακολουθεί να τον διακρίνει [...].

Καθαρά προϊόν του εμφυλίου, η ΕΠΕΚ αποτελεί υπέρβαση των προπολεμικών διαιρέσεων, στη βάση της εαμικής τομής. Προσπαθεί, στο έδαφος της ήττας του εαμικού κοινωνικού μπλοκ, της διάλυσης του ΚΚΕ, αλλά και της χρεωκοπίας και πόλωσης του παλιού αστικού πολιτικού προσωπικού, να εκφράσει την εαμική βάση³³. Οι υποψήφιοι που θα πολιτευτούν με την ΕΠΕΚ το 1950, για πρώτη φορά, αποτελούν το 62,2% των υποψηφίων της (πίνακας 40). Αυτό αποτελεί το μεγαλύτερο ποσοστό ανανέωσης πολιτικού προσωπικού προδικτατορικού κόμματος³⁴.

Από την μα πλευρά, οριοθετείται οιζίκα από τον χρεωκο-πημένο «παλαιοκομματισμό»: «[...] οι αγώνες και οι θυσίαι του Λαού έγιναν [...] αντικείμενον ευρύτατης εκμεταλλεύσεως και κατηλείας από μέρους του φαύλου παλαιοκομματισμού και γενικότερα των αντιδραστικών και αντιλαϊκών δυνάμεων, τας οποίας έφερεν εις την επιφάνειαν από του βάθους της αδύσ-

33.. «Στον κόσμο των δημοκρατικών, που είχαν κουρσατεί από τους αιματηρούς αγώνες και τους κατατρεγμούς, που σκέφτονταν ότι η εξέρεμιστική πολιτική της ηγεσίας του ΚΚΕ είχε οδηγήσει στην καταστροφή και το ξεκλήρισμα χωρίς αποτέλεσμα, στους γονείς και συγγενείς των φυλακισμένων, εξόριστων, εκπατρισμένων, που μοναδικός τους πόθος ήταν να ξαναδούν κοντά τους τα παιδιά τους, ακόμα και σε κομμουνιστές που διαφωνούσαν με την τακτική του κόμματός τους, σ' όλους αυτούς, που, διατηρώντας το όραμα της Αλλαγής, δεν είχαν εμπιστοσύνη στην παλιά κόμματα, απευθύνονταν ο Πλαστήρας» και αλλού, για τις εκλογές του 1952: «Ένα σημαντικό μέρος, από απογοήτευση για την πολιτική της ηγεσίας του ΚΚΕ και τις ήττες ή εξαιτίας τοπικών συνθηκών, ή από την πεποίθηση ότι αυτή είναι τώρα η καλύτερη τακτική, ψηφίζει σταθερά, από το 1950, την ΕΠΕΚ. (Λιναρδάτος 1977, σελ.29 και 527).

34.. «Η ΕΠΕΚ συγκροτήθηκε ως ανανεωτικός κομματικός φορέας, με νέο πολιτικό προσωπικό, σε μεγάλο βαθμό διαμορφωμένο από το ΕΑΜ ή τις άλλες αντιστασιακές οργανώσεις (ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ)» (Νικολακόπουλος 1985, σελ.75).

σου, εις την οποίαν τας είχε κατακλύσει ο Λαός, η έξαλλος τακτική του ΚΚΕ. Πραγματικά ο παλαιοκομματισμός, η πλουτοκρατική ολιγαρχία μαζί με τα υπολείμματα της φασιστικής δικτατορίας της 4ης Αυγούστου και τους συνεργάτες των κατατητών, κατά τους ξιφερούς χρόνους της κατοχής και της δουλείας, ευρήκαν την ευκαιρίαν, μέσα εις την σύγχυσιν και την έξαψιν που είχαν δημιουργηθεί και που αυταί σκοπίμως ετροφοδότουν και υπέθαλπαν, να εξαπολύσουν σκληρόν και εξοντωτικόν διωγμόν εναντίον των ζωντανών δύναμεων του Λαού, τας οποίας, μαζί με την βαθείαν προσήλωσίν των εις τα εθνικά ιδανικά, εθέρμανεν ο πόθος της δημοκρατικής αναπλάσεως της χώρας, της συντριβής των δεσμών της οικονομικής δουλείας και της αποκαταστάσεως κοινωνικής δικαιοσύνης. Διότι αυταί οι λαϊκές δυνάμεις ευρέθησαν πάντοτε πρόσκομμα εις την άνοδο του παλαιοκομματισμού. Αυταί διεξήγαγον τον αγώνα κατά της φασιστικής μεταξικής δικτατορίας. Αυταί κυρίως συνέτριψαν την φασιστικήν επιβολήν κατά της Πατριόδος. Αυταί επολέμησαν εις την Αίγυπτον και κατά την μεγαλειώδη Εθνικήν αντίστασιν, την οποίαν απεθάμασαν όλοι οι Λαοί. Ενώ, αντιθέτως, οι αντιλαϊκές δυνάμεις, τας οποίας απηριθμήσαμεν ανωτέρω, μόνον συμφοράς απειργάσθησαν κατά της Πατριόδος, κατά δε την περίοδον των τιτανείων αγώνων του Λαού κατά των επιδρομέων και κατακτητών ή απουσίασαν εντελώς από δειλίαν είτε και συνειργάσθησαν αμέσως ή εμμέσως μαζί των. Αυταί οι αντιλαϊκαί δυνάμεις, αντελαμβάνοντο ότι η άνοδος των δημοκρατικών και προοδευτικών δυνάμεων του Λαού θα αποτελεί την πλέον θανάσιμον κατά της υπάρξεως των απειλήν, ενώ αντιθέτως η απώθησίς των, και ακόμη περισσότερον η συντριβή των, θα ήνοιγε ευρείαν την λεωφόρον της επικρατήσεώς των» (Προγραμματικές κατευθύνσεις).

Οριοθετείται, όμως, και από τη μοναρχία³⁵. Η βασιλική υστερία απέναντι στον Πλαστήρα είχε ακόμη μεγαλύτερες συνέπειες ακριβώς επειδή η μοναρχία συσπείρωνε το σύνολο των αστικών δυνάμεων. Η ΕΠΕΚ επίθετο εκτός «εθνικών» πλαισίων. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε, πως ένας άλλος κεντρώος, ο

35.. Για την έντονη αντίθεση της μοναρχίας απέναντι στον Πλαστήρα: Λιναρδάτος 1977, «Βασιλιάς κατά Πλαστήρα», σσ.84-87.

Γ.Παπανδρέου, χαρακτήριζε την ΕΠΕΚ «εθνικόν ΕΑΜ»!³⁶

Η ΕΠΕΚ προσβάλλει το σύνθημα της «Αλλαγής» :αι της ειρήνευσης, ενώ, παράλληλα, υιοθετεί ανοιχτά ένα μεγάλο μέρος του ΕΑΜικού προγράμματος (της «Λαοκρατίας»), αφαιρώντας όμως κάθε στοιχείο επαναστατικής ορήξης, συναρθρώντας το σε μια προοπτική εναλλακτικής λύσης, που θα βασιστεί στην ενσωμάτωση λαϊκών μαζών που εμπνέονται ακόμα από το ΕΑΜ³⁷. Διαβάζουμε σχετικά: «η Ε' ΕΚ αποτελεί το κίνημα των γηγούσιων δημοκρατικών και οιζοσπαστικών προοδευτικών δυνάμεων της χώρας, τας οποίας συγκλονίζει ο τριπλούς πόθος: α) της διασφαλίσεως και κατοχυρώσεως των συμφερόντων τοι Εθνους, β) της στερεώσεως, διευρύνσεως και προαγωγής των δημοκρατικών μας θεσμών, γ) της καταλύσεως των δεσμών της οικονομικής δουλείας, της οικονομικής απελευθερώσεως των εργαζομένων, της εξαλείψεως της εκμεταλλεύσεως ανθρώπου από άνθρωπον. Κατά την έννοια των ανωτέρω, η ΕΠΕΚ είναι κόμμα βαθύτατα εθνικόν, γηγούσιων δημοκρατικόν και από οικονομικής και κοινωνικής απόψεως οιζοσπαστικών προοδευτικόν, με δύο λέξεις η ΕΠΕΚ είναι το κατ' εξοχήν κόμμα των συνόλου των εργαζόμενον Λαού» (υπ.ΧΒ-ΓΜ).

Το πρόγραμμα της ΕΠΕΚ είναι ένα πρόγραμμα «πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας». Βασικοί στόχοι είναι η αποκατάσταση του κράτους Δικαίου (κατάργηση του παρακράτους, αποκατάσταση των συνδικαλιστικών ελευθεριών, αμνηστία κλπ.), η επέκταση της πολιτικής αντιπροσώπευσης, η αποκέντρωση του κράτους. Οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις που προτείνει η ΕΠΕΚ είναι εντυπωσιακές: εθνικοποιήσεις μεγάλων βιομηχανιών, τραπεζών, επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας, εργατική συμμετοχή (Βλέπε παράρτημα 1). Το πρόγραμμα ολοκληρώνει η εξαγγελία του κράτους Πρόνοιας με εντυπωσιακά διευρυμένες κοινωνικές παροχές. Ορισμένες πλευρές του προγράμματος αυτού, μόνο στο κυνηγητικό πρόγραμμα του ΠΑΣΟΚ θα επαναδιατυπωθούν... Με αυτήν την έννοια, η ΕΠΕΚ, αποτελεί ένα ιδιότυπο σοσιαλδημοκρατικό πείραμα, αντίστοιχα με ό,τι συμβαίνει την ίδια περίοδο στις δυτικές κα-

36.. Το αναφέρει ο Η.Νικολακόπουλος (1985, σελ.76).

37.. Επειδή το θρωρούμε ξαιρετικά σημαντικό, παραθέτουμε στο παράρτημα 1 τις σχετικές περιοπές.

πιταλιστικές χώρες. Το εγχείρημα δρίσκει, διόλου τυχαία, την έκφρασή του στο πρόσωπο του Νικολάου Πλαστήρα. Όπως εξηγεί ο Σ.Λιναρδάτος: «[...] παρέμεινε, για ευρύτατες μάζες το σύμβολο του αντιμοναρχισμού και της δημοκρατίας [ΣΣ: ο περιφρημός «Μαύρος Καβαλλάρης»] [...]. Ο αγνός πατριωτισμός του, η λαϊκότητα και ο αυθορμητισμός του τον έφεραν κοντά στο λαϊκό αίσθημα και ιδιαίτερα στον προσφυγικό κόσμο» (Λιναρδάτος 1977, σελ.25)³⁸.

Για τους λόγους που αναπτύξαμε προηγουμένως, οι εαμικές μάζες θα αναγνωριστούν συγκυριακά (1950-52) στην ΕΠΕΚ. Ο ίδιος ο Πλαστήρας φαίνεται πως είχε συνείδηση του γεγονότος³⁹. Το «κεντρώο διάλειμμα» των εκλογών του 1950-1951-1952 δεν είναι λοιπόν παρά μια «στιγμαία εκπροσώπηση» του εαμικού μπλοκ, που αποκρυπταλλώνεται, πρωτεύοντας, στην ΕΠΕΚ. Η συγκρότηση, όμως, της ΕΠΕΚ εμπεριέχει μιαν εκρηκτική αντίφαση. Η απόπειρα να διαμορφωθεί εναλλακτική λύση, σαφώς σοσιαλδημοκρατικό τύπου, ηταν άκαρη για τις ελληνικές μετεμφυλιακές συνθήκες. Η συντριβή της ΕΑΜικής επανάστασης με την ανοιχτή βία και η εγκαθίδρυση της συγκεκριμένης μορφής του αστικού κράτους, η ανυπαρξία ηγεμονικής αστικής ιδεολογίας ικανής να ενσωματώσει τις λαϊκές τάξεις, μετά την ΕΑΜική εμπειρία, αλλά και η βαθειά οικονομική κρίση των αρχών της δεκαετίας του '50, δεν επέτρεψαν στο εγχείρημα να ευδοκιμήσει. Η σοσιαλδημοκρατία δεν συμβαδίζει με εκτελέσεις (Μπελογιάννης, Μπάτοης κλπ)!⁴⁰.

38.. Στο πρόγραμμα της ΕΠΕΚ διαβάζουμε: «[...] Ο Στρατηγός Νικόλαος Πλαστήρας [...] συνέλαβε των παλμό των διωκομένων αυτών λαϊκών στρωμάτων, [...] ηθάνθη σαν ιδικούς του τους πόθους των [...] διέγρωσεν οποίον μέγαν ανοσιούργημα διεπόστετο κατά του Έθνους και του Λαού [...]. εις μιαν δεδομένην ιστορικήν στιγμήν συνέλαβε τον παλμόν και τον πόθον του Λαού, τον εξεπροσώπησε, τον διεκήρυξε και τελικά τον επέδαλε».

39.. Στις 30 Δεκεμβρίου του 1949 έγραψε στον Κομνηνό Πυρομάγλου: «Πρέπει να ξέρεις ότι ετάραξεν όλους η εμφάνισης του κόμματός μου. Παρατηρείται δε ιδίως εις τας λαϊκάς τάξεις και εις ολόκληρον την Ελλάδα πολύ κεγάλο ρεύμα και δεν αποκλείονται εκπλήξεις απρόβλεπτοι» (Στο Λιναρδάτος 1977, σελ.27).

40.. «Η ΕΠΕΚ ήταν η χαμένη ελπίδα για μια γηγούσια προοδευτική σοσιαλδημοκρατική λύση. Είχε απήκηση στους εργαζόμενους, τους αγρότες και γενικά τα λαϊκά στρώματα, όπως επίσης και σε όλο το προσφυγικό στοιχείο (λόγω

Έτσι, με την ήττα της ΕΠΕΚ, την επικράτηση του Ελληνικού Συναγερμού και τον θάνατο του Πλαστήρα λίγο αργότερα, το «κεντρώο» εγχείρημα ενταφιάζεται. Μετά την ΕΠΕΚ, το «Κέντρο» μπαίνει σε κρίση και διαλύεται. Σε ολόκληρη τη δεκαετία 1952-1961, μέχρι την δημιουργία της Ένωσης Κέντρου, το «Κέντρο» θα παραμείνει περιθωριακή πολιτική δύναμη⁴¹. Η υπόθεση του «Κέντρου» θα ξανατεθεί με τη συγκρότηση της Ε.Κ., σε διαφορετικές πλέον συνθήκες⁴². Στο επίπεδο κατ' αρχήν του πολιτικού προσωπικού, πρόκειται για συνεργασία καθεστωτικών προσωπικοτήτων ή τοπικών παραγόντων «օρισμένοι από τους οποίους εντάσσονται στο Κέντρο γιατί δεν βρίσκουν θέση, ή ίσως δεν τους προσφέρεται η θέση που τους αρμόζει στη Δεξιά» (Meynaud 1966, σελ. 276)⁴³. Η τάση αυτή

ιστορικού ρόλου Πλαστήρα) [...] Δεν μπορούμε να το εντάξουμε στα αντίστοιχα ευρωπαϊκά συστηματικά κόμματα. Θα λέγαμε ότι συγχένετρως τις μη κομμουνιστικές δυνάμεις του ΕΑΜ, σε εποχή δύοντα στην Ευρώπη εκτός της Ελλάδας, οι αντίστοιχες δυνάμεις είχαν ανανεώσει δύλιο το φάσμα της πολιτικής ζωής, ενώ αντίθετα στην Ελλάδα, λόγω των γεγονότων του εμφύλιου πολέμου μεταπολεμικά, έχουμε το εξαιρετικό φαινόμενο της αναδίωσης του παλαιού πολιτικού κόσμου» (Λαμπρούνιας 1987, σελ.56).

41.. «Η εκλογική ήττα της ΕΠΕΚ το 1952 [...] σήμανε και το οριστικό τέλος του γενικότερου πολιτικού διαβήματος που αντιπροσώπευε. Την ήττα της ΕΠΕΚ την προκάλεσε η συγκρότηση και επέκταση του Ελληνικού Συναγερμού (Ε.Σ.) ο οποίος αποτελεί τον σημαντικότερο σταθμό στη μεταπολεμική αναδιοργάνωση του συστήματος των κοινωνιών. Ο Ε.Σ. συνιστούσε, από πολλές απόψεις, το αντίστροφο ακριβώς εγχείρημα από αυτό της ΕΠΕΚ: και ως πρός τα κοινωνικά στρώματα που συστέρωνε, και ως πρός τις πολιτικές επιλογές που πρωθιδύνει αλλά ακόμη και στο συμβολικό-ιδεολογικό επίπεδο» (Νικολακόπουλος 1985, σελ. 77) // του ίδιου 1988.

42.. Για την ίδρυση της Ε.Κ. (παρασκήνιο, ρόλο των Αμερικανών κλπ.) ενδεικτικά: Μεγαπαύλης 1966// Παπανδρέου 1974// Λιναρόδάτος 1986a// Χαραλάμπης 1985// Νικολακόπουλος 1985// Λαμπρούλιας 1987// Ρουμπάτης 1987.

43.. «Στην κορυφή το νέο κόμμα ήταν μια συνάθροιση πολιτικών από τους πιο συντηρητικούς, φιλοανακτορικούς, ακόμα και ολιγαρχικούς φιλελέυθερούς ως κεντροαριστερούς, που τους συνένωσε η κοινή επιθυμία για την έξουσία» (Λιναρδάτος 1986α, σελ.52)// Επίσης: «Στην αφετηρία η Ε.Κ. εμφανίζεται σαν ένας επερδόλητος συναπιτιμός προσωπικοτήτων των οποίων οι πολιτικές τάσεις αρχίζουν απ' τη Δεξιά και φτιάνουν μέχρι την Αριστερά- απ' τον πατρόπαραδότο συντηρητισμό μέχρι αριστερής θέσεις» (Meynaud 1966, σελ.276)// Για το πρόγραμμα της Ε.Κ., που συνιστά - ως εγχείρημα - ένα πρόγραμμα αισιούδειας, εκσυγχρονισμού και έξειρωσης πολιτικής και οικονομικής δημοκρατίας» βλέπε ενδεικτικά Meynaud 1966, σελ.292// Meynaud

αποτελεί τη συντριπτική πλειοψηφία της Ένωσης Κέντρου. Η ηγεσία, αλλά και το πολιτικό της προσωπικό συνολικά, είναι αστικής καταγωγής, με δεδομένες υλικές διατλοκές με τη δομή της μετεμφυλιακής εξουσίας (Σ.Βενιζέλος, Στ.Στεφανόπουλος, Γαρουφαλιάς κλπ.)⁴⁴. Διατίνεται από τη λογική της εναλλακτικής λύσης απέναντι στην EPE, μέσα στα πλαίσια του μετεμφυλιακού Κράτους. Και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο δημιουργείται μετά την επιτυχία της ΕΔΑ το '58, επιτυχία που εγκυμονούσε εκ νέου τον κίνδυνο κάθετης πόλωσης στο πολιτικό πεδίο. Μετά τις εκλογές του 1958, ο Γ.Ράλλης αισθάνεται υποχρεωμένος, εθνικά, να τονίσει: «Το καθήκον της ανακτήσεως υπέρ του Έθνους των ψηφοφόρων, που οδηγήθηκαν στην ΕΔΑ από το εκλογικό σύστημα και της οριστικής αναστολής του φαινομένου αυτού βαρύνει [...] και τους υπόλοιπους εθνικόφρονες πολιτικούς - πρόσωπα και οργανισμούς - που αντιτίθεται προς την EPE [...] Εθνική, λοιπόν, ανάγκη επιβάλλει ν' αναδιοργανωθεί σ' ένα πολιτικό οργανισμό η εθνικόφρων αντιπολίτευση. Το 30% του συνόλου των εκλογέων της 11 Μαΐου που ακολούθησαν το Κόμμα των Φιλελευθέρων και την ΠΑΔΕ διατρέχουν τον κίνδυνο, εάν δε δημιουργήθη ένας υγιής και ενιαίος πολιτικός οργανισμός, που θα τους εκπροσωπεί να διολισθήσουν κατά μέγα ποσοστό προς τα αριστερά, ενώ το υπόλοιπο θα ενταχθεί στις τάξεις της EPE. Τούτο όμως θα επιφέρει την πόλωση, που επιδιώκει η αριστερά, οπότε αργά ή γρήγορα η Ελλάς θα παύση να είναι χώρα ελευθέρα, διότι θα δρεθεί πίσω από το σιδηρούν παραπέτασμα» (Γ.Ράλλης, «Οι δύο δρόμοι: δημοκρατία-κομμουνισμός», 1958). Από την άλλη πλευρά, δέδαια, ένα πολιτικό κόμμα δεν εί-

ANSWER

1974, σσ.21-30// Χαρολάμπης 1985: «Διστακτικός κεϋνισιανισμός. Το πρόβλημα της συναύνεσης», σσ.153-167// Ομοίως Λιναρδάτος 1986α, σελ.411// Για το πείρωμα της εγκατεδυτικής μετασορθυτικής Παπανούτσος 1982//

ρραμά της επιταύτικης μελέσσων που αναφέρεται στην παραπάνω περίοδο.

44.. Γ.Μανόδος Διυπότιτης της Εθνικής Τράπεζας, «Επύπορος άνθρωπος (γαμήλιος εφοπλιστού)», Σ.Κωστόπουλος «τραπεζίτης και γνωστός για τους δεσμούς τους με τον κόσμο των επιχειρήσεων», Π.Γαρούφαλιάς «Οι δεσμοί μας συμβούνται με την επιχείρηση», Α.Κανελλόπουλος «συνδέεται με την επιχείρηση ΦΙΕ είναι πασίγνωστοι», Α.Κανελλόπουλος «συνδέεται με το δημιουργοφακιό συγκρότημα Λαμπτέρα και είχε επιλεγεί απ' τα Ανάκτορα υπουργός υπηρεσιακής κυβερνήσεως» (Meynaud 1966, σσ.290-291), Α.Μπαλταζής γνωστός για τις «επεμβάσεις στην αγορά αγροτικών προϊόντων με αγροτική βιομηχανία» (Meynaud 1974, σελ.173).

ναι, ούτε μόνον η ηγεσία του, ούτε το σύνολο των παραγόντων του. Αν η «συνεργασία» διαφόρων προσωπικοτήτων υπό τον τίτλο της Ε.Κ. υπήρξε τελικά επιτυχής, είναι διότι υπήρξαν κοινωνικές δυνάμεις οι οποίες στοιχήθηκαν πίσω από αυτήν τη συνεργασία. Η διαρκής κρίση πολιτικής εκπροσώπησης του λαϊκού συνασπισμού θα επιλυθεί - πλην όμως συγκυριακά - στις εκλογές '61, '63 και '64 με την Ε.Κ., και με μονιμότερο τρόπο στη μεταπολίτευση. Όπως καταδείχνεται από τη διαρκή κοινωνική (και εκλογική) πόλωση, που χαρακτηρίζει όλη την μετεμφυλιακή περίοδο, πρόκειται για εκπροσώπηση λαϊκών δυνάμεων που προσέβλεπαν στην «Αλλαγή» και στον εκδημοκρατισμό, μια έστω και οριακή απαλλαγή από την ΕΡΕ και την Δεξιά.

Η αποτυχία του «κεντρώου» πειράματος στην προδικτατορική περίοδο πρέπει να αποδωθεί στην εκρηκτική αντίφαση που χαρακτηρίζει το «Κέντρο»: ένα αστικό (και αντικομμουνιστικό) πολιτικό επιτελείο αναλάμβανε να υλοποιήσει την εναλλακτική λύση στην (φθαρμένη πολιτικά) ΕΡΕ στηριζόμενο σε λαϊκά στρώματα που οι προσδοκίες τους ξεπερνούσαν αυτήν την πολιτική. Αυτά τα κοινωνικά στρώματα έθεταν σε κίνδυνο την μετεμφυλιακή δομή της εξουσίας.

Η ελληνική αστική τάξη εμφανίζει την εξής ιδιαιτερότητα σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές: είναι η μόνη που κινδύνευσε σοβαρά να χάσει την εξουσία. Αυτό εδημηνεύει νομίζουμε την υστερική φοβία απέναντι σε οποιαδήποτε μεταρρύθμιση. «Η μεγαλοαστική τάξη στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης εσυνήθισε με τον καιρό στην σκέψη μιας ειρηνικής συνυπάρξεως με τα κόμματα της μετριοπαθούς Αριστεράς που ζητούσαν μεταρρυθμίσεις και επίσης - πράγμα αρκετά εκπληκτικό - με όλα τα μαρξιστικής εμπνεύσεως σοσιαλιστικά κόμματα. Γνωρίζει πλέον και η ιστορική εμπειρία το απέδειξε, ότι η άνοδος σοσιαλδημοκρατικών κυβερνήσεων στην εξουσία δεν συνεπάγεται για τα συμφέροντα της πάρα πολύ μικρούς κινδύνους, κινδύνους που συνήθως που εύκολα μπορούν να εξουδετερωθούν [...] Για τους ευρωπαίους μεγαλοαστούς έχουν λοιπόν περάσει ανεπιστρεπτή τα χρόνια που ένα μετριοπαθές μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα σαν τα σχέδια της ελληνικής κυβερνήσεως του Γ.Παπανδρέου θα μπορούσε να προκαλέσει ανησυχίες, διαθέσεις αντιδράσεως και αναταραχή. [...] Όμως, στην

Ελλάδα, όπου η οικονομική ολιγαρχία έμεινε καρφωμένη πεισματικά στο στάδιο της άκαμπτης, χωρίς καμιά παραχώρηση, προασπίσεως της ασφυκτικής κυριαρχίας της και όλων των προνομίων, δεν παρατηρείται αντίθετα καμιά ανάλογη εξέλιξη. Ο εμφύλιος πόλεμος θα έπρεπε κανονικά να είχε ξυπνήσει τους προνομιούχους αυτής της χώρας για την ανάγκη μιας πιο ευλύγιστης και πιο εκσυχρονισμένης αντιλήψεως των κοινωνικών σχέσεων. Φαίνεται όμως ότι, αντί να τους διδάξει το μάθημα εκείνο, αντίθετα επαγίωσε την συστηματική τους εχθρότητα σε οποιαδήποτε μεταβολή των κοινωνικών πλαισίων που είχαν κληρονομηθεί από το παρελθόν [...] Ο φόδος της ιδέας μιας οποιασδήποτε αλλαγής μας φαίνεται ότι αποτελεί το κλειδί για την κατανόηση τόσο του πραξικόπεμπτος των στρατιωτικών όσο και της εκτροπής των Ανακτόρων κατά του Κοινοβουλευτισμού με την αποπομπή της λαοπρόδηλητης κυβερνήσεως Παπανδρέου» (Meyraud 1966, σελ.176).

Η ιδέα οποιασδήποτε μεταρρύθμισης προκαλούσε τον πανικό και αναζωπύρωνε την φοβία για την απώλεια της εξουσίας. Οι μεταρρυθμίσεις οδηγούσαν, αναπόφευκτα, σε ενίσχυση των κοινωνικών δυνάμεων που τις υποστήριζαν, γεγονός που η δομή της εξουσίας δεν μπορούσε να ανεχθεί ή να ενσωματώσει⁴⁵.

Ας τονίσουμε, τέλος, ένα βασικό χαρακτηριστικό του «Κέντρου»: οι «σχέσεις εκπροσώπησης» με το μεγαλύτερο μέρος του λαϊκού συνασπισμού, που κατέγραψε, δεν ξεπέρασαν ποτέ τον εκλογικό ορίζοντα. Ήταν σχέσεις «κιδιόμορφες», με την έννοια ότι δεν διαμεσολαβούνταν ούτε οργανώνονταν από ένα

45.. «[...] ίστερα από μια συντομότατη ανάπτυξη ανοχής για το πείραμα του «ανοίγματος προς το Κέντρο», ο Γ.Παπανδρέου και το κόμμα του αντιμετώπισαν μια ολομέτωπη επίθεση απ' όλους ανεξαρτέως τους κύκλους της τάξης των ελλήνων μεγαλοαστών και ότι δύο αυτοί οι νεόπλοιοι έδειξαν απέναντι του γενικά αβυσσαλέο μίσος. Το μίσος αυτό μας φαίνεται αιώνιμη και τώρα λογικά ανεξήγητο αν κρίνουμε με βάση την ευνοϊκή των μεταχείρηση από την Κυβέρνηση του Κέντρου. Σε ίστατη ανάλυση, την κυβέρνηση Παπανδρέου υπεστ: ξεκαίνουν πραγματικά και μέχρι τέλους μόνον οι μάζες των εργαζομένων, στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο, όπως επίσης ορισμένες κατηγορίες των δημοσίων υπαλλήλων (π.χ. οι εκπαιδευτικοί με εξαιρετική πάντως των αρκετών καθηγητών των Ανωτάτων Σχολών, που είχαν αναδειχθεί από τη Δεξιά και έδειξαν απέναντι στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις επιφυλακτική και σ' ορισμένες περιπτώσεις ανοικτά εχθρική στάση)» (Meyraud 1966, σελ.177).

κόμμα οργανωμένο και δομημένο στους κοινωνικούς χώρους, με «εσωτερική» κομματική ιδεολογία, κομματική ζωή κλπ. Η Ε.Κ. δεν υπήρξε ποτέ κόμμα με σύγχρονη οργάνωση. Η εσωτερική του αντίφαση, λοιπόν, εύκολα μπορούσε να εκδηλωθεί και να πυροδοτήσει εξελίξεις. Το παράδειγμα των Ιουλιανών είναι χαρακτηριστικό⁴⁶.

46.. «Η Ένωση, ακόμη και σήμερα, προσφέρει το θέαμα ενός κόμματος του οποίου η εσωτερική οργάνωση, τόσο στο κεντρικό όσο και στο τοπικό επίπεδο, δεν έχει ακόμη διαμορφωθεί. Καίτοι παρουσίασε κατά τις σφυγμομετρήσεις του 1963 και του 1964 ευρύτατη εκλογική απήχηση, ο σχηματισμός αυτός δεν αποτελεί ένα μαζικό κόμμα με γραφειοκρατική δομή» (Meynaud 1966, σελ.276)// Στο ίδιο σελ.149 και 281.